

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Zuzana Kobrlová

Nevyužitá příležitost. K absenci předpokladů rozpoutání honu na čarodějnice v hrdelním právu města Solnice. Podmínky procesů a proč k nim nedošlo.

Unutilized opportunity. To missing prerequisite for start witch-craze in criminal law of town Solnice. Conditions of trials and why did not take place.

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za laskavé vedení práce. Mé díky za vstřícný přístup a pomoc při vyhledávání pramenných podkladů náleží též pracovníci SOkA Rychnov nad Kněžnou Aleně Strážnické. V neposlední řadě patří poděkování mým rodičům, kteří mi k napsání práce poskytli potřebný čas a trpělivě podporovali mě i mé snahy.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracovala samostatně a řádně citovala všechny použité prameny i literaturu. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Albrechticích nad Orlicí, dne 12. 5. 2011

Zuzana Koblrová

Abstrakt

Předložená bakalářská práce pojednává o problematice čarodějnictví a jeho pronásledování jakožto jedné z největších urážek božího majestátu. Úvod do dané problematiky je zaměřen obecně, především na objasnění vzniku čarodějnického konstruktů a jeho ideologických zdrojů, tedy děl církevní provenience, která tento „blud“ udržovala při životě.

Následně se práce zaměří na oblast českých zemí v období 15. – 17. století. Příslušné kapitoly se věnují otázkám právního zakotvení perzekuce v přečinu čarodějnictví, zhodnocení vnitřního vývoje pohusitských Čech či užití tortury. Výsledné teorie jsou poté aplikovány na konkrétní případy užití magie, nacházející se ve Smolné knize města Solnice z let 1569 – 1638. Autorka se snaží o postižení českého, k magii a magickým praktikám v jistém smyslu nedostatečně citlivého prostředí a podmínek, které *nevedly* k rozpoutání procesů s domnělými služebníky ďábla.

Klíčová slova: církev, čarodějnictví, Malleus Maleficarum, právo, tortura.

Abstract

This bachelor thesis concerns the issue of witchcraft and its persecution for being one of the greatest offences to Christianity majesty. The introduction is conceived generally and my primary aim was to identify the origin of the witchcraft myth and its ideological sources – the works of the Christian provenance which kept this fallacy alive.

Furthermore, the thesis depicts the Czech lands in the period from the 15th to 17th century. The text is focused on the questions of legal anchorage of persecution of the crime of witchcraft, on the evaluation of the historical development in the post-Hussite Bohemia and the use of torture. Final theories are then applied to the concrete cases of use of magic found in the so called Acta Negra book of the town of Solnice from the years 1569-1638. The author tries to portray the Czech environment which was in a sense insufficiently sensitive to the magic and to magical practices in general and to determine the causes which did not lead to unleashing of the trials with the supposed devil's servants.

Key words: Church, witchcraft, Malleus Maleficarum, law, torment.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. „Sekta čarodějů“	9
2. 1 Čarodějnictví v Bibli a římském právu.....	9
2. 2 Inkvizice a papežské buly	10
3. Tažení inkvizitorů za prosazení zločinu čarodějnictví	12
4. Malleus Maleficarum	15
4. 1 O praktikách čarodějnic	20
4. 2 K soudnímu řízení Kladiva	21
5. K vnímání čarodějnictví v českých zemích	28
5. 1 Specifika vývoje v husitské epoše.....	30
5. 2 Obavy a předpoklady	33
6. Vývoj procesů z hlediska práva	35
6. 1 Právní knihy	37
6. 2 Práva městská Království českého	38
7. Páni z Vlkanova na Solnickém panství	43
8. Smolná kniha města Solnice	47
8. 1 Dábel a magie mezi řádky solnické smolné knihy	49
9. Závěr.....	58
10. Prameny	60
11. Literatura.....	61

1. Úvod

Magie, již lze nepochybně označit za fenomén „*la longue durée*“, fascinuje prakticky od počátků lidského rodu. Během této doby se téma čarodějnictví ošatilo do různých mýtů a polopравd, které způsobily jeho popularizaci. Magie láká.

Patrně i tato skutečnost položila základy mého zájmu o problematiku užití čar a nechvalně proslulých „honů na čarodějnice“. Poté, co jsem se pohroužila do tématu, začala má očekávání pokulhávat za realitou. V českém prostředí se jen zřídka létalo na sabaty a prakticky nedocházelo ke smlouvám s ďáblem.¹ Jádrem zde byl člověk se svou prostou lidskou touhou podmanit si síly mimo vlastní chápání. Síly, o nichž věřil, že mu přinesou prospěch, lásku, pomstu. Tato zjištění však nevedla k mému zklamání, naopak, poskytovala nutný a nezastupitelný vhled do myšlenkového světa poddaných, těch, kteří se často ztrácí na pozadí dějin, neboť nejsou prozatím schopni zanechat prameny povahy písemné. Nová zjištění předestírala taktéž nové otázky. Jak je možné, že konstrukce čarodějnictví v takové podobě, v jaké byla prosazována na západ od Českého království, si v našem prostředí jen velice těžko získávala své místo na slunci a celkově nelze usuzovat, že by se jí něco takového nakonec i podařilo. Bylo nutné zamyslet se nad podmínkami, jež by situaci pro převzetí vzorů byly schopny připravit a zároveň vyzdvihnout ty, které přejímání zamezily či přímo znemožnily.

Práce je koncipována směrem od obecných poznatků ke konkrétním příkladům. V počátečních kapitolách bude mým cílem vyložit vznik a vývoj čarodějnického konstrukt, který doprovodím nejen jeho biblickým podkladem, ale především papežskými bulami, jež víře v temné spojení s ďáblem poskytly nezanedbatelnou oporu a legitimní ukotvení. V této části práce využívám především publikace Bedřicha Šindeláře a Josefa Kočího. Konkrétně se jedná o tituly „*Hon na čarodějnice – západní a střední Evropa v 16. – 17. století*“ od prve jmenovaného autora a „*Čarodějnické procesy – Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*“ pocházející z pera Josefa Kočího. Ze strany autora *Čarodějnických procesů* však částečně postrádám komparaci s prostředím protestantským, neboť práce se věnuje téměř výhradně pronásledováním pod hlavičkou strany katolické církve.

Poté, co bude vylíčen původ bludu a jeho berliček v podobě citátů Bible, nemohu se nezaměřit taktéž na další knihu, která sehrála v jistém smyslu propagační roli v šíření

¹ Přísloušnou výjimkou potvrzující pravidlo se zde stávají procesy ve Velkých Losinách a Šumperku z druhé poloviny 17. století. Přesto však hodnotím tyto procesy, v rámci oblastí Čech a Moravy, jako záležitost veskrze anomálního charakteru.

atmosféry strachu z čarodějnických rejdu. „*Malleus Maleficarum*“, Kladivo na čarodějnice, jež využívám v zrcadlovém vydání s překladem Jitky Lenkové. Avšak tento překlad není zcela kvalitní. Je zde nezbytná jistá míra obezřetnosti, a přestože nepřesné větné formulace často ponechávají ve výsledku smysl týž, pokusila se autorka této bakalářské práce v případě uváděných citací, v rámci svých schopností, o korekci překladu. V textových blocích věnovaných této knize bude poukázáno na odlišnost mezi nařízeními, jež se v díle vyskytují, a pravděpodobnou reálnou podobou inkvizitorské praxe. Opomenuty nezůstanou ani textové rozpory.

O přechod k ryze českému prostředí se následně pokusím především skrze právní stránku věci. Na tomto místě je třeba ocenit publikaci Karla Malého „*České právo v minulosti*“, jež mi poskytla strukturovaný vhled do právní problematiky 16. a 17. století. V kapitolách zabývajících se problémy z oblasti jurisdikce využívám taktéž „*Práv městských království českého a markrabství moravského*“, jejichž autorem je Pavel Kristián z Koldína. Zde se zaměřuji především na otázky spojené s postihováním čarodějnictví, taktéž s torturou a její aplikací. S proniknutím do právní problematiky dotýkající se magického konání v českém prostředí mi taktéž pomohly práce Petra Kreuze. Jedná se především o jeho články „*Poprava jako divadlo práva?*“ či „*K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*“.

Orientaci v samých magických praktikách užívaných v českých oblastech mi umožnila publikace Jindřicha Francka s předmluvou již jmenovaného Petra Kreuze „*Čarodějnické příběhy*“. Jedná se o sebrané případy užití čar na našem území, a ačkoli autor jednotlivé procesy blíže nehodnotí, nezastupitelnost práce spočívá v možnosti vytvoření si představy o magickém konání jako takovém. Tedy o tom, co v sobě takové jednání zahrnuje, co konkrétně za užití čar vlastně považovat.

Závěrečné kapitoly se poté snaží aplikovat v práci se vyskytující tvrzení, na konkrétní příklady z oblasti východočeského panství Solnického. V této části využívám archivní prameny nacházející se ve Státním okresním archivu Rychnov nad Kněžnou. Jedná se především o „*Smolnou knihu města Solnice*“ z let 1569 – 1638, která je přístupná v digitalizované podobě přímo v budově archivu. Zaměřím se především na případy spojené právě s užitím magických či pověrečných praktik. Informace dotýkající se situace na panství, především za jeho držení pány z Vlkanova, v jejichž majetku se nachází právě v období, které pokrývá většinu časového rozpětí Smolné knihy, čerpám z fondu „*Archiv města Solnice*“.

2. „Sekta čarodějů“

Nejprve je třeba objasnit otázku, koho si přestavit pod pojmem čarodějník. Jako čarodějníci se: „... nazývají ... lidé, kteří pomocí rozmanitých čar a kouzel konají věci nadpřirozené, jiným smrtelníkům nemožné.“² Čarodějnice pak jsou ženy, které provozují magické praktiky „pomocí zlého ducha“.³

Důležitá je zde víra, že čarodějníci vypomáhá d'ábel, kterému upsala svou duši, tedy se odřekla Boha. Z víry o spojení těchto osob s démony zřejmě pramení také představa, že čarodějnice: „Umírajíce trpí hrozná muka; zlí duchové vcházejí v ně, trhají jim vnitřnosti a vytrhují z hrdla jazyk. Při smrti čarodějnice celá příroda se třese, země se chvěje, zvěř vyje, vrány a havrani se sletují.“⁴ Krutý trest patří tomu, kdo zaprodá svou duši. Duši, které si má správný křesťan nejvíce cenit, neboť to bude její čistota, kdo zaručí život věčný. Spojení s pánem temnot poté představuje nejvyšší urážku majestátu božího. Čarodějnice svou kooperací s d'áblem maří boží dílo, avšak paradoxně, pouze pokud to sám Bůh dovolí.

2. 1 Čarodějnictví v Bibli a římském právu

Magie. V nejširším pojetí se jedná o snahu ovládnout nadpřirozené síly, z počátku šlo především o síly skryté v bouři, blesku a dalších přírodních živlech, které si člověk prozatím nedokázal vyložit racionálním způsobem, a využít tyto síly ve svůj prospěch.

Již v Bibli nacházíme zmínky o zločinu čarodějnictví. Zřejmě nejznámějším a nejčastěji citovaným výrokem v této souvislosti je „nařízení“ Exodu: „Čarodějníci nenech naživu.“⁵ Z hlediska konstruktů čarodějnictví a podepření oprávnění trestat tento přečin proti Bohu smrtí jistě došel svého využití i tento citát Písma: „Kdyby nějaký muž nebo žena byl vyvolavačem duchů nebo věštkyní, musí zemřít. Budou ukamenováni – jejich krev ať padne na ně!“⁶ Pro doplnění uveďme také „mírnější“ úryvek z Nového zákona. „... modlářství, čarování, nepřátelství, svárlivost, ... Variji vás; jak už jsem vám říkal, ti, kdo tohle dělají, nebudou mít podíl na Božím království.“⁷ Pokud však upřímně věřící křesťan nedosáhne bran božího království, lze se domnívat, že takový trest jest horší než sama smrt.

² OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ V., C-Čechůvky, Praha – Litomyšl: Paseka, 1997, str. 861.

³ Tamtéž, str. 862.

⁴ Tamtéž, str. 863.

⁵ Ex. 22:17.

⁶ Lev. 20:27.

⁷ Gal. 5:20.

V nejposvátnější knize křesťanstva lze samozřejmě najít i další výroky týkající se čarodějů, věstců i vyvolavačů duchů, které posloužily kléru, avšak nejen jemu, jako odrazový můstek k odůvodnění postihů ďáblových přísluhovačů. Domnívám se ovšem, že pokud klerici, právníci a mnozí další, kteří hledali pro svá rozličná tvrzení podpůrné argumenty, a nemuselo se jednat pouze o otázky trestů v případech užití magie, vždy v Písmu našli část, na kterou bylo možno jejich tvrzení „naroubovat“. Bible je knihou s mnoha podobenstvími, která se dají vykládat různě. Obecně tedy lze říci - pokud bychom hledali podporu svého názoru právě v této knize, je vysoce pravděpodobné, že ji nalezneme. A co praví Písmo, je přeci svaté.

Avšak prvenství v odsouzení čar nelze připisovat Bibli. Tresty za provozování magických praktik jsou známy již ze Zákonů dvanácti desek. Šlo o zákony veřejně vystavené na římském fóru na, jak lze vyvodit z názvu, deskách v počtu dvanácti. K jejich sestavení byly v letech 451-450 př. Kr. zvoleny dva desetičlenné výbory. Desky byly zničeny roku 387 př. Kr. za vpádu Galů. Dnes jsou známy jednotlivé věty z citátů pozdějších autorů a řada parafrází.⁸ Nalézáme zde postihy pouze za užití „škodlivé magie“. Například tedy za ničení úrody pomocí vyvolání bouří. Povšimněme si zde rozlišování škodlivé magie, tedy později černé, a magie dobré, tedy bílé. Postupem času se však v křesťanském světě toto dělení stírá, aby nakonec došlo k odsouzení veškeré magie, jejíž všechny složky podléhaly smlouvě s démony.

Za doby císaře Tiberia⁹ se smrtí trestala magie pouze ve spojení s travičstvím. Došlo také k povolení tortury, prozatím za zločin urážky majestátu.¹⁰ Běžného užití při výslechu se tortura dočkala za dominátu. Tím, kdo zavedl za ono škodlivé čarodějnické trest upálení zaživa, byl císař Dioklecián.¹¹ Konstantius II.¹² připojil ke zločinům trestaným smrtí také bílou magii, věšteství a hvězdopravectví.¹³

2. 2 Inkvizice a papežské buly

Základní částí *Corpus iuris canonici* je *Decretum Gratiani*, který byl sestaven italským mnichem Gratianem v letech 1139 – 1142.¹⁴ K Dekretu náleží *Canon Episcopi*, který

⁸ Více o Zákonech dvanácti desek viz LÖVE, Gerhard. STOLL, Heinrich Alexander. *ABC Antiky*, Praha, 2005, s. 409-410.

⁹ Císařem v letech 14-37 po Kristu.

¹⁰ Čarodějnické tresty mu bude později postaveno na roveň.

¹¹ Císařem v letech 284-305 po Kristu.

¹² Augustem Západořímské říše 305-306 po Kristu.

¹³ Srovnej: FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, Praha, 2005, str. 6-8.

¹⁴ *Corpus iuris canonici* – Tělo práva kanonického. Jedná se o soubor církevního práva.

označuje létání čarodějnic za pouhý klam. Vyvrácení tohoto „pravidla biskupova“ činilo později inkvizitorům nemalé potíže. O jejich překonání se proto podrobněji zmiňují v kapitole „*Malleus Maleficarum*“.

Zárodky inkvizice bývají kladeny do období pontifikátu Inocence III. (1198 – 1216), muže usilujícího o svrchovanost papežské moci. Svůj nekompromisní postoj vůči kacířům deklaroval roku 1199 bulou „*Vergentis in senium*“,¹⁵ kde herezi stavěl na roveň *crimen laese majestatis*, urážce majestátu.¹⁶

Inquisitio, tedy vyšetřování či pátrání, církev z počátku zaměřila do vlastních řad. Můžeme říci, že se jednalo o jistou formu disciplinárního řízení s příslušným provinilým duchovním. Již záhy však církevní instance dospěly k poznání, že tento postup se dá využít i na jiném místě. Proti kacířům, kteří ohrožovali církevní pozice svou rozpínavostí právě ve 12. a 13. století. Za všechna „kacířská hnutí“ té doby jmenujme Albigenské v jižní Francii. Právě tato skupina byla velmi tvrdě perzekuována Inocencem III., který proti Albigenským vyslal „křížovou výpravu“. V době obsazení papežského stolce tímto mužem se také roku 1215 sešel IV. lateránský koncil. Zde bylo potvrzeno užití inkvizice proti heretikům. Tedy prakticky proti každému, kdo by se snad odvážil odchýlit od pravé víry stanovené oficiálním dogmatem „jediné pravé církve“.

Řehoř IX. (1227 – 1241) a Inocenc III. Tyto dva muže na Petrově stolci spojuje jak podpora žebравých řádů,¹⁷ tak úsilí o rozvoj inkvizice. Řehoř IX. vydal roku 1231 bulu „*Excommunicamus*“, jež „klestí cestu“ k planoucím hranicím následujících století. Další v řadě papežů žívících rostoucí moc inkvizice byl Inocenc IV. (1243 – 1254). Zásluhou jeho buly „*Ad extirpandam*“ z roku 1252 byla do výsledků zařazena tortura.¹⁸

Náš stručný přehled uzavřeme Inocencem VIII. (1484 - 1492). Tento „*Servus servorum Dei*“ vydal roku 1484 na žádost dominikánských inkvizitorů Henrica Institorise a Iacoba Sprengera bulu „*Summis desiderantes affectibus*“, jež bývá nazývána bulou čarodějnickou. Inkvizitorům se díky ní soustředí do rukou značná moc. Podrobnější okolnosti jejího vydání uvádím v následující kapitole.

¹⁵ Papežské buly jsou zpravidla nazývány podle počátečních slov jejich textu.

¹⁶ Více o pontifikátu Inocence III. viz GELMI, Josef. *Papežové – Od svatého Petra po Jana Pavla II.*, Praha, 1994, s. 116-118.

¹⁷ Žebравé řády – především řád dominikánský (*Ordo fratrum praedicatorum*) a františkánský (*Ordo fratrum minorum*), které později stanou v čele „lovců čarodějnic“. Značné bylo především úsilí dominikánů, kteří si svou horlivostí v otázce postihů čarodějnictví získají nelichotivé označení *Canus Domini* – Psi Páně.

¹⁸ Podrobněji o Řehoři IX. a Inocenci IV. viz GELMI, Josef. *Papežové*, s. 119-122.

3. Tažení inkvizitorů za prosazení zločinu čarodějnictví

Jak už bylo zmíněno výše, ve 12. a 13. století se šíří proticírkevní nálady. Na povrch prosakuje všeobecná nespokojenost věřících s bohatnutím vysokého kléru, mravním úpadkem duchovních či mnohoobročnictvím. Objevují se hnutí volající po nápravě církve, po návratu k jejím prvotním ideálům čistoty a chudoby, po dodržování Evangelia v takové podobě, v jaké ho kázal Ježíš.

Je nutné si uvědomit, že společnost středověku, a nejen středověku,¹⁹ je společností, kde se prakticky vše promítá do roviny náboženské. Křest, eucharistie, pohřeb.²⁰ Církev střeží své ovečky na každém kroku. Nepřipouští byt' jen minimální odchylky od oficiálního dogmatu. Dohlíží na duševní rozvoj člověka a zároveň ho vykazuje do jí vymezeného prostoru. Můžeme si pochopitelně položit otázku, na kolik prostý člověk vlastně porozuměl učení zástupců Boha na zemi? Je pravděpodobné, že hlubší věroukou zůstal nepoznamenán a orientoval se pouze v základních úkonech doprovázejících kázání. Na straně jedné může církev tento stav vítat. Nedostatečné vzdělání v otázkách víry omezuje zásahy širokých vrstev obyvatelstva do oblasti dogmatické. Rubem této situace je však jistá neochota stavu, kterému „bylo dáno pracovat“, ztotožnit se s pronásledováním oněch „kacířských hnutí“ 12. a 13. století a s činností inkvizice. To vše z prostého důvodu. Obvinění v oblasti duchovních hodnot nejen nedokázali posoudit, byla jim zcela cizí. Zřetelně lze tento složitý systém doložit příkladem Tomáše Akvinského. Jednoduchá otázka. Jak je možné, že existuje zlo, je-li Bůh dobrotivý? Otázka, kterou si jistě položil ne jeden věřící. Jeden z nejvýznamnějších teologů ve svém díle *Summa contra gentiles*²¹ dokazuje v kapitole XXXIX., že v Bohu nemůže být zlo. Vychází z toho, že Bůh je nekonečně dobrý. „Nemůže v něm tedy být něco, co není dobrota, a tak v něm naprosto nemůže být zlo.“ A dále: „... zlo, které je opakem dobra, nemůže v něm mít místo, leda by Bůh přestal být. To je nemožné, jelikož je věčný, ...“²² V kapitole XCV. čteme, že Bůh nemůže chtít zlo. „Bůh je nejvyšší dobro, ... Nejvyšší dobro však nesnáší nějaký styk se zlem, ano jako nejvíce horké nesnáší přimísení studeného. Boží vůle se tedy nemůže klonit ke zlému.“²³ Teologické důkazy byly lidu vzdálené a především nic neříkající. Mnohem snáze lid přijímal d'ábla, jako odpůrce Boha, jako postavu, která neustále kazí boží dílo, jako

¹⁹ Velmi známá je taktéž silná barokní zbožnost.

²⁰ K ustavení sedmi svátostí, tj. křtu, biřmování, eucharistie, zpovědi, manželství, kněžskému svěcení a poslednímu pomazání, dochází až na Tridentském koncilu (1545 – 1563).

²¹ Suma proti pohanům.

²² AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa contra gentiles – Kniha první*, Olomouc, 1993, str. 88–89.

²³ Tamtéž, s. 173.

ztělesnění zla. Zároveň se ho měl člověk obávat, pekelná muka čekala hříšné duše. Především duše čarodějnic.

Aby církve a inkvizice získaly podporu širokých vrstev, musely je přimět k víře, že jejich funkcí je chránit. Ovšem lid nepocíťoval aktuální potřebu ochrany před kacíři, kteří se odlišují vírou, ale obecně hmotně neškodí. Církev jasně pochopila nutnost převedení bojů ze sféry duchovní do oblasti zájmů hmotných. „Propaganda“ kléru, během níž se ve snaze ospravedlnit a podložit trestání kacířů, způsobila, že se okruh pronásledovaných heretiků rozrostl o sektu čarodějníků. Osob, které způsobují bouře, ničí úrodu či moří dobytek. *„Výsledkem tohoto složitého vývojového procesu je představa o čarodějnické sektě, rekonstruovaná po vzoru kacířských sekt.“*²⁴ Veskrze šlo o jednoduchou kalkulaci církve bránící se tímto způsobem nedůvěře a odporu lidu vůči inkvizitorům. Žádoucí efekt se dostavil. Nenávist vůči čarodějnicím ničícím životně důležité zdroje obživy, byť jistým způsobem společností vnucená, vyvolala potřebu přimknout se k církvi, která jejich „řádění“ učiní přítrž.

Víra v magii, zejména v možnost pomoci magie škodit, s sebou již latentně nese víru v sílu zla. V temné síly odporující nekonečně dobrému Bohu. Jako má Bůh své anděly, i ďábel má své přísluhovače – čarodějnice a demony. *„Zatímco bezvěrec nebo kacíř nemůže konat ani zázraky pomocí svého boha, ani kouzla pomocí magie, může kouzelník, jako služebník d'áblův – skutečné moci – konat alespoň nečisté čáry.“*²⁵ Církev tak vymezila prostor mezi světlem a temnotou, mezi dobrem a zlem. Jednoduchý systém, který společnost přijala a chápala bez větších obtíží. Inkvizice manifestovala svou nepostradatelnou existencí. Vstoupila však skutečně do služeb ochrany? Nebo konečně získala „volnou ruku“ v otázce umlčení odpůrců pozemského domu Krista?

Církev kontrolovala prakticky celý lidský život. V inkvizici získává nejen další prostředek kontroly, například vedle klatby či interdiktu, ale také mocnou zbraň. Domnívám se, že pokud „svatý tribunál“ někoho přeci jen chránil, byla to primárně církev a sama instituce inkvizice.

Z počátku se uplatňoval mírný postup. Přečin čarodějnictví byl spojován se zločinem kacířství. S tím, jak rostl hrůzný konstrukt činů osob praktikujících magii, se postup radikalizoval, aby se v první polovině 15. století definitivně přeměnil v masové hony na čarodějnice. Snad byli tací, kteří skutečně věřili, že konají správnou věc. Věřili, že pronásledováním čarodějnic slouží víře. U některých mužů však převládl čirý fanatismus či touha po bohatství. Ovzduším prosyceným kouřem se nesl pomýlený hlas - upálit ve jménu Boha, ve jménu Krista. Kristus se tak říkajíc „neobracel v hrobě“ jen proto, že v něm neležel.

²⁴ ROJČÍKOVÁ, Marie. *Čarodějnické procesy na Moravě do roku 1648*, in: Matice Moravská, 2001, s. 188.

²⁵ GRAUS, František. *Hon na čarodějnice*, in: ČsČH, roč. 17, 1969, s. 191.

Nekázal zabíjet, ale stranit se. Avšak rozdíl se pomalu stíral. Starý a Nový Zákon. Starý Zákon hrozí a děsí, Nový přináší naději v další, nový, jiný a lepší život. A církev dokázala, že mistrně ovládá umění selekce. Na bázi „nehodící se škrtněte“ rozpoutala to, čeho se sama nejvíce obává. Peklo. Ovšem to pozemské bylo vyhrazeno především, ale nikoli výlučně, nevinným.

4. Malleus Maleficarum

Kladivo na čarodějnice, kniha, která napomohla šíření povědomí o nebezpečí „čarodějnického moru“ v zemích západní Evropy. Nová a nová vydání. Další a další oběti, které v jednom z iluzorních konstruktů dějin ztratily vše, včetně vlastního života.

Henricus Institoris (asi 1430 – 1505), první ze dvou autorů,²⁶ byl doktorem teologie a převorem dominikánského konventu v Schlettstadtu. Papežem Sixtem IV. byl jmenován inkvizitorem pro Horní Německo. Na sklonku svého života byl odeslán na naše území jako inkvizitor pro Čechy a Moravu. Měl zde působit především proti jednotě bratrské, avšak žádného zásadního úspěchu nedošel. Pobyt na českém území ho roku 1501 přivedl k napsání knihy „*Adversus Waldensium seu pickardorum haeresim*“.²⁷ Umírá na Moravě v roce 1505. Zřejmě v Olomouci nebo Brně. Druhý z autorů, taktéž doktor a posléze i profesor teologie, děkan kolínské university Iacobus Sprenger (1437 – 1495) je považován, pokud ho za autora knihy považovat lze, za méně aktivní osobu z této dvojice.²⁸

V rámci inkvizitorské praxe zaznamenali oba muži problémy, o jejichž vyřešení se obrátili na papeže Inocence VIII. Zejména Institoris narazil ve svém vášnivém honu v Kostnické či Brixenské diecézi na bariéru v podobě nelibosti místního kléru. Papež se rozhodl inkvizitorům vyhovět a roku 1484 posílit jejich moc vydáním buly „*Summis desiderantes affectibus*“.²⁹ Tento dokument se dočkal otištění v úvodu Kladiva, jež poprvé vyšlo roku 1486. Do roku 1669 je známo na 29 vydání této knihy, což svědčí o její popularitě.

Podívejme se na některé pasáže této tzv. „čarodějnické buly“ trochu blíže. Jsem přesvědčena, že stojí za zmínku. Inocenc VIII. uvádí, že bula je vydána na podporu růstu katolické víry a vyplenění bludů. Hrozí všem, kteří by snad chtěli inkvizitorům bránit ve výkonu činnosti. „*Ze své úřední moci jim (inkvizitorům - Z. K.) opětovně udělujeme úplnou a*

²⁶ Petr Kreuz ve svém příspěvku v již citované knize *Čarodějnické příběhy* uvádí jako autora pouze Institorise. Dále dodává, že zneužití Sprengerova jména Institorisem, je dnes považováno za nepravděpodobné. Naproti tomu chci upozornit, že bula Inocence VIII. „*Summis desiderantes affectibus*“, o níž hovořím níže, byla uvedena v úvodu Kladiva na čarodějnice a taktéž adresována oběma zmíněným mužům. Proto se lze domnívat, že v otázkách inkvizitorské praxe v postihování čarodějnictví postupovali společně a jejich společné autorství Kladiva tedy není zcela nepravděpodobné. V tomto případě je také nezbytné upozornit na poznámky v samém textu díla: „*A ač píšeme tuto knihu dva, ...*“ *Malleus Maleficarum*, překl. Jitka Lenková z Lyonského vydání Kladiva z roku 1699, Praha, 2000, s. 249. (dále jen *Malleus Maleficarum*) Další zmínky o dvojím autorství viz tamtéž, s. 267, 397. Podrobněji pak o životě autorů Kladiva viz KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy – Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, Praha, 1973, s. 13 – 15.

²⁷ Proti herezi valdenské neboli pikardské. Viz MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha, 1982, s. 213.

²⁸ Z důvodů uvedených v poznámce č. 26 v následujícím textu pracuji s autorstvím obou dominikánských mnichů.

²⁹ „Veškerou žádoucí dychtivostí“, plné znění buly v českém překladu viz ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice – západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha, 1986, s. 32-34.

neomezenou plnou moc, ...³⁰ Povšimněme si zde slůvka „opětovně“. Je zde jasně patrné, že inkvizitoři plnou moc již mají. Bula tuto skutečnost pouze připomíná, pravomoci nedeleguje nově, nýbrž vytváří dojem, že muži, jejichž úkolem je postihovat zločin čarodějnictví, svou moc drželi vždy. Dále si díky textu můžeme udělat obraz toho, do jaké míry již na sklonku 15. století vypsely představy o zločinech čarodějnic: „... přemnoho osob obojího pohlaví, ... odpadnuvší od katolické víry, páchá nepravosti s ďábly, kteří s nimi v mužské i ženské podobě (jako incubus a succubus) souloží, svým čarodějnictvím, kouzelnictvím a spikleneckými rejdy, ... zločiny i nepravostmi dokáží mařit ženám porod, vylihnutí zvířecích mláďat, dovedou ničit plody i úrodu zemskou, hrozny i ovoce, jakož i muže, ženy, zvířata, ... vinice, sady, louky, pastviny, obilí a jiné plody dovedou mařit, dusit a hubit.“³¹ Poslední slova citovaného úryvku zcela vystihují podstatu pronásledování. Kdo dokáže pouze ničit, mařit boží dílo, zasluhuje smrt, a jedině ji. Papež zdůrazňuje nebezpečí, které podle církve čarodějnice představují pro společnost. Dává jasně najevo, že není možné tento zločin tolerovat a ten, kdo by snad bránil inkvizitorům v činnosti, staví se nejen proti nařízení „náměstka sv. Petra“, ale především proti samému Bohu. I Kladiivo samé přispěchá s vlastním výčtem prohřešků domnělých čarodějnic. Takové ženy způsobují krupobití, mohou učinit neplodnými lidské bytosti i dobytek, zabíjejí nemluvnata, mají schopnost přenášet se vzduchem z místa na místo nejen tělesně, ale i v představách.³²

Na titulní straně, v mnoha ohledech hrůzného díla, se lze dočíst: „*Kladiivo na čarodějnictví, čarodějnice a jejich kacířství kopí hubící, z různých autorů složené a do čtyř svazků správně rozdělené, z nichž první dva se nehmotností ďáblů zabývají, šálením jejich vidin, pověrečnými čarodějnickými obřady, příšernými s nimi spojenými shromážděními, nakonec i přesným vyšetřováním tohoto moru a jsou ukončeny jeho trestáním. Třetí se zabývá způsoby vymítání ďáblů a zapuzováním kouzelnického čarodějnictví z Krista od věřících. Čtvrtý zajisté obsahuje umění jak učit, žehnat a vymítat.*“³³ Pro upřesnění zde uvedme některé konkrétní otázky, na něž se kniha zaměřuje. V první části díla, Kladiivo se skládá ze tří svazků, lze nalézt problematiku inkubů a sukubů³⁴ či vlivu nebeských těles na kouzla, odpověď na otázku, proč se ženy spolčují s ďáblem více než muži apod. Z druhé části připomeňme - jak ďáblové prostřednictvím čarodějnic svádějí nevinné dívky, jak se zaslubují

³⁰ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 34.

³¹ Tamtéž, s. 33.

³² Srovnej: *Malleus Maleficarum*, s. 236.

³³ Tamtéž, s. 3.

³⁴ Jedná se o ďábly v lidských podobách, kteří obcují s muži, v případě sukuby, a se ženami, v případě inkuba. Podle textu Kladiiva je možné i počítí čarodějnice s tímto ďáblem, který si opatří semeno například tím, že ho muži odejme sukuba a následně ho předá inkubovi. Takové děti jsou zasvěcovány ďáblům. Například Luther je doporučoval raději usmrtit jako bezduché.

d'áblu, jak d'áblové vniknou do člověka, jak přivolávají bouře a mnohé další. Třetí část knihy můžeme označit za část procesní. Je zde vyložen způsob vedení procesu, ustanovení týkající se počtu svědků, jakým způsobem zahájit řízení či zda je možné slibovat čarodějnicím milost.³⁵

Malleus Maleficarum je přímo prodchnuto chorobnou nenávisť vůči ženám. „Z čarodějnictví podezírali Institoris a Sprenger apriorně každou ženu. ... Zvláště bylo potřebí dát pozor na porodní báby, které tajně křtí novorozeňata ve jménu d'ábla.“ A dále: „Matky učí čarodějnictví své dcery.“³⁶ Ženská slabost je zde zdůrazňována na základě Evina prvotního hříchu. K tomuto aspektu přistupuje prostředí, ve kterém se něžné pohlaví často pohybuje, tedy kuchyně, kde má žena údajně blíže k jedům, a také její snaha vyrovnat se silnějšímu muži pomocí magických prostředků. Za zmínku jistě stojí rozbor latinského slova *femina*, žena. Autoři díla se snaží pomocí pochybné terminologie vysvětlit původ tohoto slova. *Femina* má být složeninou: „... ze španělského výrazu »fe« (=víra) a latinského »minus« (=méně), z čehož prý nakonec vyplývá, že žena je stvoření mající domněle »méně víry«, nežli má muž.“³⁷

Inkvizitoři dbají na vysvětlení, proč má být čarodějnictví postihováno, co do této kategorie spadá či jaké jsou jeho projevy. V podstatě zde využívají metodu dokazování a v této své snaze přesvědčit, z čehož vyplývá, že nutně museli narážet na pochybnosti, se opírají o autoritu nejvyšší – Bibli. Uvádí pochopitelně také citace sv. Augustina či Tomáše Akvinského. Snad v tomto postupu lze spatřovat podobnost s questionem a disputacemi. Tedy „učeným hádáním“ často praktikovaným a velmi oblíbeným v universitním prostředí. Předmět zájmu nejdříve problematizují a následně přispěchají se „správným“ řešením. Pochopitelně využívali pouze pasáže, jež podporovaly právě jejich výklad. Velký problém, a zároveň výzvu, v tomto ohledu představoval *Canon Episcopi*, pravidlo biskupovo, jakožto součást *Gratianova dekretu*. Šlo tedy o nezanedbatelnou součást platného kanonického práva. *Canon Episcopi* definuje čarodějnictví jako: „... vzývání d'ábla a prohlašuje ho za pouhý klam a popírá, že by čarodějnice mohly ve skutečnosti létat.“³⁸ Toto tvrzení by odpůrci procesů mohli využít s tím, že čarodějnictví je klamem a reálně neexistuje. Není tedy koho pronásledovat. Něco podobného nemohli dominikánští mniši z pochopitelných důvodů připustit. Zpochybnění inkvizitorské autority nepřipadalo v úvahu. Znamenalo by ohrožení nejen „životní náplně“ lovců čarodějnic, ale také jejich vlastního života.

³⁵ Přehled všech otázek díla viz *Malleus Maleficarum*, s. 19-25.

³⁶ KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 14-15.

³⁷ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 38.

³⁸ *Malleus Maleficarum*, s. 9.

Institoris i Sprenger, oba skálopevně přesvědčeni, že čarodějnice „... vlastně téměř podupávají Boží majestát“,³⁹ řeší tento problém tím, že se snaží výklad Kánonu zpochybnit jako nesprávný. Kánon podle obou mužů o čarodějnicích vlastně vůbec nehovoří, a pokud ano, tak pouze okrajově. Nelze ho tedy vztahovat na všechny činy čarodějnic, které pro podporu své argumentace odlišili od kouzelnic. Dále je řečeno, že se tyto dvě skupiny vzájemně liší, aniž by bylo přesněji specifikováno jakým způsobem. Je ovšem zdůrazněno, že se liší velmi podstatně. Což je očividně velmi vágní formulace a je zde velmi dobře patrné, že v otázce Kánonu hledali dominikáni spíše „cestu z kouta“. Ve vypořádání se s nepohodlným textem dále předkládají názor, že čarodějnice se přemísťují jak v představě, tak fyzicky.⁴⁰ Zde se snaží vydávat za fyzicky přenášené d'áblem například náměsíčné osoby: „V pravdě je třeba uvést, jak se takové věci mohou stát nejen těm, co jsou vzhůru, ale také spícím lidem: že patrně jsou ve spánku na střechu přeneseni místně i tělesně. A jestliže je na ně jinými lidmi stojícími okolo zavoláno jejich vlastními jmény, okamžitě zřítí se k zemi jako sražení.“⁴¹ Je pochopitelné, že v případě probuzení náměsíčného křikem se dotyčný nedokáže okamžitě zorientovat a následně udržet rovnováhu. Podrobně také líčí praktiky, které čarodějnice užívají k přemísťování: „Vezmou si mast, kterou, jak jsme řekli, vyrobili podle d'áblova návodu z údů dětí, zvláště těch, které byly zabity před pokřtěním, pomažou si s ní židli nebo násadu od koštěte, a ihned poté se zvednou do vzduchu ...“⁴² Zprávy o takovém přenášení se šíří i mezi obecným lidem, jak dosvědčuje text dále. Není tedy příliš překvapivé, že existovaly ženy, které skutečně podlehly víře ve svou vlastní schopnost létat. Šlo o halucinace, za nimiž můžeme vysledovat ony „kouzelné masti“. Do nich se měl přidávat také rulík zlomocný a další byliny, které jsou jedovaté a obsahují látku zvanou atropin. Pokud se tato látka dostala prostřednictvím vtírání masti například do podpaží či intimních partií do krevního oběhu, mohla působit, a také působila, jako droga, jež vyvolává fantaskní představy.

Kladivo se věnuje taktéž líčení d'áblový moci a jeho svodům. Dábel – ideální kandidát pro pohnání k odpovědnosti za hrůzy světa. Hladomorý i epidemie. Snad právě z potřeby vyhranění těchto jevů, z potřeby jejich „racionalizace“ vyplývá snaha pojmenovat temnotu a zlo, které v ní dřímá. Dábel, padlý anděl vládnoucí říši démonů. V říši, kam nemůže světlo. Ve své moci měl svět, který děsil. Přesto byl podroben vůli boží. Podle knihy, jíž tušíme

³⁹ „*Ipsam enim propemodum pulsant majestatem Diuinam.*“ *Malleus Malleficarum*, s. 32.

⁴⁰ Srovnej: Tamtéž, s. 237, 247, 257.

⁴¹ „*Verum quidem, quo non solum vigilantibus, sed dormientibus talia accidere possint, fateri necesse est: ut videlicet dormiendo per acra localiter et corporaliter transferantur. Et si propriis nominibus ab aliis circumstantibus vocatur, statim ad terram quasi collisi ruunt.*“ Tamtéž, s. 248.

⁴² „*Nam ut ex praecedentibus patuit, unguentum ex membris puerorum, praecipue interemptorum ab eis ante baptismum conficere habent ad Daemonis instructionem, sedile aliquod, aut lignum inungere, quo facto, statim in aera feruntur ...*“ Tamtéž, s. 252.

v pozadí některých planoucích hranic, nemohl ďábel konat bez souhlasu Boha. Navíc ke své činnosti potřeboval prostředníka – čarodějnicí. „*Je tedy nutno vyvodit ze všech předchozích (tvrzení) katolické a velmi pravdivé tvrzení, že čarodějníci jsou ti, kteří za přispění démonů a kvůli paktu do něhož s nimi vstupují, mohou skutečně, pokud to Bůh dovolí konat zlé čarodějné skutky ...*“⁴³ Bylo zde jasně zdůrazněno, že síla Boha je větší než síla ďáblová. Zdůraznění této moci mělo svůj zřetelný důvod. Jistá fascinace teologů a mnohých dalších právě ďáblem, rozsáhlé démonologické spisy hrozily dostat církev do pozice, kdy se moc ďábla bude jevit silnější než moc samotného Boha. Tím, že teologové popisují moc démonů, z kazatelen zaznívají varovné hlasy před hrůzou pekelných muk, vlastně sama církev oslabuje moc boží ve prospěch moci ďáblové. Ďábel symbolizoval zlo, ale jeho tvůrcem byla sama církev. Je to až fascinace temnou mocí. Mocí, jež děsí i láká a vábí své nové služebníky. Satan slibuje vše, avšak žádá duši. Kdo nenalézal odpověď u Boha, mohl se obrátit ke knížeti temnot s nadějí, že právě on jeho modlitby vyslyší. Podle scholastických představ už jen vyvolání ďábla zakládá *pactum cum daemone*, pakt, smlouvu s ďáblem. Údajně mělo docházet k podpisu takové smlouvy krví z levé ruky. V Kladivu na čarodějnice se k tomuto lze dočíst: „*Proto (čarodějnice – Z. K.) nemohou, jak se říká, vykonat žádné dílo bez spojení s démony, jestliže s nimi neuzavřely smlouvu, ve které se čarodějnice cele nabízí a uvazuje ďáblu, skutečně a opravdově a ne iluzorně a obrazně, neboť je žádoucí spolupracovat s ďáblem skutečně a tělesně.*“⁴⁴

Jednu ze zásadních, a taktéž ne zcela uspokojivě inkvizitory zodpovězených otázek díla představuje právě ono působení ďáblů „s božím svolením“. Pokud je Bůh natolik mocný, proč dovolí ďáblům páchat zlo, vždyť již Tomáš Akvinský píše, že Bůh je nekonečně dobrý, a proto nemůže chtít zlo. Autoři řeší tento problém následovně. Čarodějnictví, které tu podle nich bylo vždy, je nejvyšší urážkou Boha, a ačkoli ďábel smí konat i sám, boha urazí daleko více právě prostřednictvím svých lidských oddaných služebníků, čarodějníků. Následně Bůh, nekonečně uražen, poskytne ďáblům vyšší moc k trestání lidí. Tím temné síly docílí svého, škodí však nejen hříšníkům, ale taktéž nevinným. Proč je tomu tak, dominikáni nejsou sto uspokojivě vysvětlit. Je to nepochopitelná boží spravedlnost. Také působí jejich protikladné výroky o samostatném působení ďáblů. Na jedné straně stojí tvrzení: „... *neboť ďáblu není povolena žádná moc škodit bytostem bez nějaké spolupráce ze strany čarodějnice, a to se*

⁴³ „*Concludendum igitur ex omnibus praemissis Catholicam et verissimam assertionem, quod malefici sunt, qui daemonum auxilio propter pactum cum eis ininitum, maleficiales reales possunt, permittente Deo, ...*“ *Malleus Maleficarum*, s. 34.

⁴⁴ „*Nec valet, si dicatur, ..., nil potest efficere nec concurrere ad daemonis operationem nisi per pactum ininitum cum daemone, in quo pacto malefica se totam obtulit et astrinxit Diabolo vere et realiter et non phantastice aut imaginarie solum: ita etiam oportet quod cooperetur Diabolo vere corporaliter.*“ Tamtéž, s. 34.

stává kvůli větší urážce Božího majestátu.“⁴⁵ V opozici k tomu pak: „Avšak ačkoli se zdá, že úder blesku, kterým jsou zasaženi buď lidé samotní, nebo spolu se zvířaty, nebo s démony a sýpkami, má skrytou a spíše nejasnou příčinu tím, že se takové věci často stávají s Božím svolením, patrně bez spolupráce čarodějnic, přesto (je možné) se dozvědět, že takové věci udělaly z vůle jejich.“⁴⁶

4. 1 O praktikách čarodějnic

Za hlavní součást knihy považují sami autoři část druhou. Otázky těchto stran se zabývají d'ábly a jejich posedáváním osob, vyvoláváním bouří či obcováním s inkuby a sukuby. V první řadě je zajímavý názor, že čarodějnice nemůže uškodit inkvizitorům: „Čarodějnice byly dotázány, proč na nás inkvizitory, tak jako na jiné lidi, nepřenášejí čáry.“⁴⁷ Muži, mající v rukou životy těch, kteří stojí před obviněním z čarodějnictví, jsou vůči jejich čarám samozřejmě imunní. Patrná je především snaha postavit inkvizitorský úřad na pozice zcela chráněné Bohem a tedy nedotknutelné. K tomuto se váže domněnka, že čarodějnice zadržené vykonavateli spravedlnosti zcela ztratí svou moc,⁴⁸ což je zjevně v naprostém rozporu k tvrzení, kdy ženy obviněné z tohoto zločinu pouhým pohledem uhranou soudce.⁴⁹ S blahosklonným vědomím, že ne všichni lidé jsou chráněni před řaděním čarodějnic, doporučují dominikánští mniši jako nutné zabezpečení svčenu vodu, svčenu byliny i svíce, mše a exorcismy.

Často dokládají svá tvrzení konkrétními a „zaručenými“ událostmi, kterých byli sami přímo účastni, nebo se o takových situacích doslechli ze zaručených zdrojů. Nicméně upozorňují: „Proto prosíme čtenáře při Bohu, aby nehledal důkazy ve všech případech, když postačí uvést příklady ...“⁵⁰ Patrně nikoli vždy se jim příklady podařilo vůbec nalézt, avšak svou autoritu považovali za dostatečnou a svá tvrzení za důvěryhodná. V neposlední řadě pak odmítají prozrazovat detaily, neboť úplná znalost čarodějnických praktik může mít nepochybně škodlivé následky. Dábel by zachytil ve svých osidlech více duší.

⁴⁵ „Alia enim Diabolo saeuiendi in creaturas facultas non permetteretur, ubi maleficia non concurreret, ut prius tactum est, et hoc contingit propter maiorem offensam diunae maiestatis.“ *Malleus Maleficarum*, s. 342.

⁴⁶ „Sed et de ictu fulminis, quod saepissime aut homines solum, aut cum bestiis, aut cum Daemonibus et horreis consumpserint, licet occultioem et magis ambiguam videatur habere causam, eo quod talia diunia permissione, saepe contingant absque maleficarum videlicet cooperatione, tamen ubi sponte ex earum fassionibus talia eas fecisse ...“ Tamtéž, s. 348.

⁴⁷ „... interrogarentur, cur nobis inquisitoribus aliqua maleficia, sicut allis hominibus non intulissent.“ Tamtéž, s. 214.

⁴⁸ Srovnej: Tamtéž, s. 215.

⁴⁹ Srovnej: Tamtéž, s. 235.

⁵⁰ „Ideo precamur in Deo lectorem, ne demonstrationem in omnibus quaerat ubi accommodata sufficit probabilitas ...“ Tamtéž, s. 213.

Kniha nedokládá pouze dobové představy o „nejhroznějším zločinu proti Bohu“, ale také nacházíme zajímavé zmínky týkající se povědomosti o funkcích orgánů, o znalosti, či prozatím spíše neznalosti, lidské anatomie. V hlavě VI., části druhé, doplňuje otázku o souloži čarodějnic s inkuby také představa, že plíce ochlazují srdce,⁵¹ v jehož středu sídlí duše. Neméně upoutá tvrzení, jež nalezneme v textu hlavy IX., v téže části díla, kdy dominikánští mniši nastiňují rozložení paměti, představivosti a uvažování v lidské hlavě. První z uvedených se nachází v zadní části hlavy, představivost obývá střed hlavy, uvažování pak sídlí zcela vpředu.⁵² Přímo se zde nabízí jednoduché, avšak autorka připouští, že pochybné a čistě intuitivní vysvětlení tohoto rozložení. Vzpomínky bývá člověk schopen uchovat dlouho, bezpečně je tedy uloží v zadní části hlavy. Naproti tomu situace, v nichž se dotyčná osoba ocitne, je nutné řešit neprodleně, nejbliže je tedy přední část hlavy, čelem problému. Představivost má jistě vliv na obě části, sídlí tedy uprostřed.

Nelze také pominout, že na stránky Kladiva proniká i český živel, v podobě stesků na husitství: „A v našich dobách je dovoleno existovat husitům a jiným kacířům, takže nemohou být zničeni.“⁵³ Inkvizitorům bylo nepochybně zatěžko neupozornit na svět prodchnutý kacíři a čarodějnicemi, kteří si podle jejich soudu nezaslouží nic jiného než smrt.

Je však nutné čtenáře upomenout, že kniha *Malleus Maleficarum* se v žádném případě nestala předepsanou „příručkou“ inkvizitorů katolické církve. Na její popularitu sice můžeme usuzovat z množství vydání, ale zároveň lze předpokládat i skeptické hlasy. Toto dílo bylo využíváno jak katolíky, tak protestanty.⁵⁴

4. 2 K soudnímu řízení Kladiva

Je nutno poznamenat, že Kladivo nehovoří ve všech případech pouze o čarodějnictví. Hovoří taktéž o kacířství ve smyslu ideologické odchylky od dogmatu. Autoři upozorňují, že čarodějnictví nemusí být nutně spojeno s kacířstvím, avšak nese v sobě hanobení víry, tudíž

⁵¹ Srovnej: *Malleus Maleficarum*, s. 259.

⁵² Srovnej: Tamtéž, s. 293.

⁵³ „*Et iam Hussitae, et alii Haeretici permittuntur, ut deleri non valeant ...*“ Tamtéž, s. 227.

⁵⁴ Mezi vášnivé stoupence honů na čarodějnice patřili také Martin Luther a Jan Kalvín. Jejich následovníci zřejmě považovali za chvályhodné pokračovat v odkazu svých mistrů. Například Luther připisoval ďáblu ohromnou moc. Z počátku však odmítal uvěřit, že čarodějnice mohou létat. Postupně podlehl i této iluzi. K významným stoupencům procesů přiřadí dějiny také, jinak pokrokového myslitele a věhlasného právníka, Jeana Bodina či člena jezuitského řádu Martina Antonia Delria, jehož kniha *Vyšetřování o magii* se stane téměř příručkou soudců čarodějnic. Podrobněji o stoupencích pronásledování viz ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 41-62.

náleží do pravomoci jak světského, za způsobené hmotné škody, tak církevního soudu.⁵⁵ Čarodějnice jsou tedy často odpadlíky, nikoli přímo heretiky.⁵⁶

Dílo se zabývá taktéž otázkou, kdo má vlastně čarodějníky soudit. Již bylo řečeno, že světské rameno přejímá odpovědnost především za výkon trestu, neboť církve „nebaží po krvi“. Z kanonické strany dohlíží na proces biskup či inkvizitor. Podle textu Kladiva smí druhý z této dvojice delegovat své pravomoci právě na církevního ordináře, ale nikoli naopak. Biskupové se tedy za určitých okolností nachází vůči inkvizitorům v podřízeném postavení.⁵⁷

Řízení ve věci čarodějnictví lze zahájit třemi různými způsoby. Jedná se o udání s tím, že osoba, jež tuto informaci přinesla, se bude dále na vyšetřování podílet například svou svědeckou výpovědí. Druhý způsob je prakticky totožný s udáním, avšak tentokrát již informátor nechce mít s danou věcí nic společného. Poslední možností zahájení řízení je pak stíhání z úřední povinnosti, tedy *ex officio*. Mezi nejběžnější způsoby patřily možnosti číslo dvě a tři. Autoři Kladiva poskytují rady týkající se postupu inkvizitora, jenž navštíví konkrétní město. Nejprve má na svou přítomnost upozornit vyhláškou umístěnou na zeď kostela či radnice. V této vyhlášce má nabádat k následujícímu: „... *pro povýšení svaté pravé víry a pro potlačení kacířské zvrácenosti, obzvláště veškerého čarodějnictví a jeho jednotlivých kořenů nebo postojů ... Z moci, kterou vykonáváme v této oblasti, pod působením svaté ctnosti a také pod trestem exkomunikace nařizujeme a ustanovujeme a také nařízené vyžadujeme a upomínáme sečíst (takové osoby) do dvanácti dnů. ... jestliže kdo zná, viděl nebo slyšel o nějakém kacíři či čarodějnici, zlopověstné nebo podezřelé osobě a takové zvláštní činnosti, která škodí jak lidem, dobytku, tak plodům země ... Kdyby někdo naše učiněné napomenutí a moc neposlechl a následně osoby do stanovené lhůty neodhalil, ať ví, že na něj smí církevní soudce udeřit mečem exkomunikace.*“⁵⁸ Vyhláška zakládá nutnost oznámit podezřelé osoby a její autoritativní vyznění téměř nepřipouští opak. Kdyby se někdo přeci jen odvážil takové informace tajit, bude sám vyloučen ze společenství svaté církve.

⁵⁵ V souvislosti s církevním soudem neopomenou dominikáni zmínit, že duchovní spadají čistě pod církevní soud, nikoli světský. Z této poznámky vyplývá, že k těmto případům docházelo, což církevní jurisdikce jistě neohodlala tolerovat. *Malleus Maleficarum*, s. 449.

⁵⁶ Srovnej: Tamtéž, s. 459.

⁵⁷ Srovnej: Tamtéž, s. 467.

⁵⁸ “... *ad exaltationem sanctae fidei orthodoxae, atque ad depressionem haereticae pravitatis, praecipue in maleficis uniuersis, et singulis cuiussumque conditionis, vel status. ... Auctoritate, qua fungimur in hac parte, in virtute sanctae obedientiae ac sub poena excommunicationis praecipimus et mandami, ac mandando requirimus, et monemu quatenus infra duodecim dies proxime computandos. ... si quis fecit, vidit, vel audiuit aliquem esse personam haeticam et maleficam, diffamatam, vel suspectam, et in speciali talia practicantem, quae in nocumentum hominum, iumentorum, aut terrae frugum, ... Quod si nostro antefactis monitis et mandatis non paruerit, cum effectu praemissa infra taxatur terminum non reueladno, fciat se, Iudex Ecclesiasticus addat, excommunicationis mucine percussum.*“ Tamtéž, s. 470.

Osoba, která následně setrvává v exkomunikovaném stavu déle nežli rok, se stává kacířem. Vyhláška poté není nutná v případě zahájení řízení z úřední povinnosti.

Poměrně přesně stanovený postup co do vyslyšení svědků a obviněných jistě nebyl pregnantně dodržován. Podívejme se tedy na jednotlivá ustanovení blíže a poukážme na, pro tuto dobu zcela tradiční, odlišnost psaných nařízení a reálné praxe.

Nejprve je zapsána výpověď informátora, ten musí přísahat na svatá evangelia se třemi zdviženými prsty. Analogicky probíhá výslech ostatních svědků. Ke svědecké výpovědi smí být v případě čarodějnictví připuštěny také osoby exkomunikované, zločinci i křivopřísežníci. Osoby ve služebním postavení smí svědčit proti svým pánům. V potaz však nemá být brána výpověď smrtelných nepřátel obviněného, to je takových, kteří jsou s žalovaným ve smrtelné rozepři či krevní mstě. Nicméně toto ustanovení lze poměrně snadno odsunout do pozadí, neboť: „*Poznamenej, že kdo je odmítnut pouze z důvodu nepřátelství nemá být odmítán cele.*“⁵⁹ V konečném důsledku směla tedy proti domnělé čarodějnici svědčit i osoba, která ji nechovala příliš v lásce. Otevíral se prostor vhodný k vyrovnání účtů i k falešným svědeckým ze závisti a nenávisti obecně.

Jména svědků byla pochopitelně tajná a obžalovaný je nesměl za žádných okolností znát. Věřilo se, že takový postup by informátory uvrhl do smrtelného nebezpečí. Jména nebyla sdělována ani advokátům obviněných.⁶⁰ V tomto ohledu se však v textu nachází opět rozporuplné informace. Pokud byl advokát přeci jen povolen: „... *onomu advokátu nesmí být přístupna jména svědků, ani kdyby ručil přísahou, že budou držena v tajnosti, ...*“⁶¹ Proti tomu stojí další textová zmínka: „*Přece však, jestliže soudce shledá advokáta bezúhonného pro žalobu, muže horlivého a milujícího spravedlnost, smí mu být oznámena jména svědků, přece však za ručení přísahou, že je udrží v tajnosti.*“⁶² Nepozornost, nebo snad další podklad k tomu, že knihu psali dva muži, kteří zvolili rozdílné přístupy? Schizofrenní nařízení Kladiava vybízí k otázce – nebylo snad lhostejné, zda soud sdělí nebo nesdělí advokátovi jména svědků? Nikdo si snad nevšiml, že uvězněné ženy a muži nejsou čarodějníci ale ti, kdo zaplatí za iluze světa.

⁵⁹ „*Nota quod quia solum ratione inimicitiae quis repellitur et non quaecunque repellit.*“ *Malleus Maleficarum*, s. 478.

⁶⁰ Advokát měl být poskytnut obviněné osobě na její vlastní požádání, avšak vybrán byl příslušným tribunálem. Toto ustanovení se patrně příliš nedodržovalo a žadatelce či žadatele se nevyhovělo. Pokud však byl přeci jen povolen, nesměl užívat vytáček ani právních klíčků. Proces měl být rychlý a co nejvíce zjednodušený. Otázkou také zůstává, zda většina obviněných byla o takové možnosti informována či o ní měla povědomost.

⁶¹ „... *illi Aduocato nomina testium non publicentur, nec ad secretum etiam tenendum sub praestito iuramento, ...*“ *Malleus Maleficarum*, s. 496.

⁶² „*Veruntamen si Iudex habuerit Aduocatum irreprehensibilem pro delato, virum zelosum, et iustitiae amatorem, nomina testium ei indiciare poterit, ad secretum tamen tenendum sub praestito iuramento.*“ Tamtéž, s. 498.

Zadrženému byl taktéž prohledán dům, zda se v něm nenachází předměty sloužící k čarodějným rituálům. Pokud obžalovaný, častěji však obžalovaná měla služebnictvo, bylo možné zadržet i tyto osoby. Toto se spojovalo s důvodným podezřením, že paní je naučila zakázaným praktikám. Podstatnou roli sehrála také možnost dědičnosti čarodějnictví. Výslech zatčeného byl doprovázen otázkami směřujícími k předkům a vyhledávajícími i možnosti, zda nebyli upáleni jako čarodějníci. V neposlední řadě si inkvizitoři v dotazování vypomáhali zkušenostmi z jiných procesů. Později vznikly tzv. *interrogační seznamy*. Sugestivně kladené otázky často zapůsobily v případech, že obviněný z počátku dokonce odmítal uvěřit v existenci čarodějnic. Poté dominikánští mniši doporučují otázku: „*A pak byl dotýkán(a), zda tedy když jsou upáleni, jsou tehdy nevinně odsouzeni?*“⁶³ Kdo by se odvážil tvrdit soudci, muži, který drží ve svých rukou moc rozhodnout, zda zemřou, nebo budou žít, že předtím posílal na smrt nevinné?

Dílo napomíná své čtenáře a uživatele taktéž k tomu, aby otázky zaměňovali. Soudce se nemá držet nezměněného postupu, ulpívat na jediném pravidle. Tak se čarodějnice mohou na jeho otázky lépe připravit. V často schizofrenním textu Kladiiva si však pozorný čtenář povšimne zmínky, která svědčí o zcela opačné inkvizitorské praxi. Jistý inkvizitor v Como během roku 1485 nechal upálit na čtyřicet jednu čarodějnici a všechny se přiznaly k obcování s inkuby.⁶⁴ Není snad toto důkazem jednání, kdy dotyčný soudce vyžadoval od všech vězněných a mučených žen tatáž přiznání? Neklade snad autorka taktéž sugestivní otázku?

Inkvizitorům a soudcům, i přes rozporuplné tvrzení o nepůsobení čar na jejich osoby, hrozí od čarodějnic neustálé nebezpečí. Zabezpečit se proti očarování umožní svěcená sůl či byliny zalité v posvěceném vosku. Aby nedošlo k očnímu kontaktu, obžalovaný či obžalovaná smí být veden do místnosti pozadu. Bedlivý soudce si má taktéž povšimnout, zda čarodějnice smí ronit slzy. Pokud ne, jedná se podle dobového úzu o neklamně znamení jejího spojení s ďáblem. Avšak autoři, snad částečně si vědomi takové nepravdy, upozorňují, že čarodějnice mohou plakat v cele či v přítomnosti strážců.⁶⁵ Obava z kouzelné moci obžalovaných vyvolává snahu tuto sílu oslabit. Zbavení moci doprovází ostříhání vlasů, kde údajně sídlí síla čarodějnice. Avšak samo o sobě něco takového nestačí. Podle Kladiiva je možné, aby dotyčné měly pod kůží zašity magické předměty, které otupí bolest, jež nevyhnutelně tortura způsobuje. V mučírně tedy mělo dojít k pečlivému ohledání těla ženy, a to dalšími poctivými

⁶³ „*Item interrogatus, quid ergo ubi comburuntur, tunc innocenter condemnantur?*“ *Malleus Maleficarum*, s. 486.

⁶⁴ Srovnej: Tamtéž, s. 263.

⁶⁵ Srovnej: Tamtéž, s. 517.

ženami. V tomto ohledu úlohu oněch poctivých žen přebíral nejčastěji kat a jeho pacholci. Jejich potupné zacházení se ženami nepochybně doprovázela taktéž znásilnění.

Po těchto procedurách, již tak dostatečně traumatických a ponižujících, byla iluzorní čarodějnice dána na mučidla. Předtím však má dojít k četným naléháním soudců i jiných počestných osob, aby se přiznala dobrovolně. Pokud se tak stalo, patrně i přes tuto skutečnost byla předána do rukou kata. V souladu s tímto se v textu lze dočíst: „... *soudce skrze sebe a jiné muže dobré a vznešené ve víře, milující pravdu, uvede k rozpravě za účelem přiznání, a jestliže se nepřizná, vzápětí (soudce) poslušen posláním, uloží pomahačům, kteří ji sváží, aby byly použity jiné nástroje, ale ne radostně, ale jako by ustrašeně.*“⁶⁶ Upomínání dominikánů svým kolegům, aby tak nečinili radostně, jistě mělo dobré odůvodnění. Zejména ti nejhrořivější inkvizitoři si nepochybně libovali nejen v tom, že svou činností tak skvěle slouží Bohu, ale především v pohledu na mučené ženy.

V případě, kdy se obžalovaná osoba odmítá doznat ke zločinům, ze kterých je obviňována, neznamená to, že je nevinná, nýbrž je vinná a ďábel jí dává sílu, jež umožňuje necitlivost vůči bolesti s následným zachováním mlčení. Démoni neposkytují tyto služby všem čarodějníkům, ale pouze těm, u nichž si je temný pán jist, že se odřekli své víry nejen ústy, ale i v srdci. „*Protože Bůh vždy d'ábla neodrazí, až sem mu ponechá jeho vůli, (d'ábel) přivádí k zoufalství, ve zmatek a hroznou smrt ty, jejichž srdce lákal, ale nikdy se jich nezmocnil.*“⁶⁷ Opět zde nacházíme zdůraznění, že síla boží přesahuje sílu d'ábla, který nechává z ješitnosti trpět především ty, kdo v srdci setrvali s Bohem.

Mlčení se dá podle knihy prolomit několika způsoby. Účinné má být podávání svččené vody čarodějnici, jejím působením má obžalovaná počít mluvit pravdu. Dokonce je zde ustanovení, které odporuje předchozímu nařízení, totiž že čarodějnice nesmí znát jména svědků: „*A zatímco je zvedána ze země a mučena,*“⁶⁸ *soudce předčítá nebo nechá předčítat přísězné výpovědi svědků i s jejich jmény, ...*“⁶⁹ Je nasnadě předpokládat, že ani sami autoři nebrali svá tvrzení příliš závažně a nakládali s nimi volně, podle aktuálně řešeného problému. Toto však může doprovázet přesvědčení, že skutečně již v době probíhající tortury čarodějnice pozbyla svou moc, čímž již není pro svědky nadále nebezpečná.

⁶⁶ „... *Iudex per se et alios bonos viros fidei elatores, inducat quaestionandam ad fatendum veritatem libere, et si fateri noluerit, mandet ministris, quod ad cordas ligetur, vel ad alia instrumenta applicetur, et ibi statim obtemperent non laeti, sed quasi turbati.*“ *Malleus Maleficarum*, s. 512.

⁶⁷ „*Quia ubi diuinitus diabolus non repellitur, adhuc tamen sponte illas relinquit, ut per temporalem confusionem et horribilem mortem ad desperationem inducat, quos corde allicere nunquam poterat.*“ Tamtéž, s. 510.

⁶⁸ Jedná se o formu tortury, kdy jsou obžalovanému svázaný ruce a následně je za takto svázané ruce zvedán pomocí kladky do vzduchu.

⁶⁹ „*Dum autem a terra eleuatur, et si per talem modum tormentatur, iudex legat vel legi faciat dicta testium, submissis nominibus, ...*“ *Malleus Maleficarum*, s. 524.

Také je tu snaha přimět obviněnou k hovoru prostřednictvím domluvy. Na pozadí textu je však patrna především snaha osobu pobývající ve vězení oklamat, neboť se jí má donést dostatek jídla a pití. K tomu pak za ní mají docházet počestné osoby s tím, aby promluvila. I sám soudce jí má přislíbit svou milosrdnost: „... *ovšem v duchu s tou výhradou, že tím myslí, že bude milosrdný sám k sobě nebo ke státu, neboť cokoliv je učiněno pro bezpečnost státu je, milosrdné.*“⁷⁰ Velice prostá snaha o zakrytí lži, ale v souboji s ďáblem povolí církev ledasco. Například také užití lsti. Pokud je totiž čarodějnice ve svém mlčení obzvláště zatvrzelá, musí být oklamána. Obviněná bude uvězněna na hradě s tím, že hradní pán právě odjíždí. Avšak jeho zvědavá žena se uchýlí za dotyčnou do vězení a přislíbí jí propuštění výměnou za vyučení magickým praktikám.⁷¹ Autoři v díle dokládají, že tato varianta má vynikající výsledky.

Dalším důkazem, který potvrzuje smlouvu vězněné osoby s ďáblem, je dovolávání se ordálu, božího soudu, zejména pak ordálu žhavým železem.⁷² Ďábel způsobí necitlivost rukou čarodějnice vůči žáru a ona se následně dožaduje osvobození, ačkoli je jasně vinna. K této zkoušce tedy nemají být takové ženy vůbec připuštěny.

Malleus Maleficarum, jak již bylo poznamenáno, se nezabývá pouze čarodějnicí a čarodějnicemi, ale taktéž kacíři, u nichž dokonce připouští upuštění od trestu smrti v případě, že se budou kát a složí slib.⁷³ Poté mají být uvězněni na doživotí s tím, že církevní autorita smí trest zmírnit či zpřísnit. V případě propuštění podezřelé osoby, ať již lehce, těžce nebo velmi těžce, se nesmí uvádět její nevina. V rozsudku má zaznít pouze formulace, že se vinu nepodařilo prokázat.⁷⁴ Nejrůznější kličky a vytáčky, tolik vyčítané advokátům, se paradoxně pevně usadily na stranách této knihy v hojném počtu. Kladivo na čarodějnice je dílo těžce čitelné, rozporné, ztrácející se ve vlastních teoriích. V dějinách tmářství zastává jednu z prvních příček, a tak i slabé výkřiky textu v podobě myšlenky, že k tortuře by se mělo přistupovat: „... *bez prolévání krve s vědomím, že takové vyšetřování je šalivé a neúčinné*“⁷⁵ vyznívají do prázdna.

⁷⁰ „*Et in finem huius intrabit iudex, et promittet facere gratiam, sub intelligendo vel sibi aut Rei publicae: in cuius conseruationem totum quod fit est gratiosum.*“ Malleus Maleficarum, s. 524.

⁷¹ Srovnej: Tamtéž, s. 527.

⁷² Ordál, boží soud (*judicium dei*). „*Za ordál považujeme iracionální důkaz, kterým strany za použití přírodních sil s odvoláním na síly nadpřirozené (v křesťanské éře na Boha) dokazovaly pravdivost svého tvrzení.*“ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, Praha, 1995, s. 53. V této souvislosti stojí za zmínku především skutečnost, že tyto ordály byly v českém prostředí zakázány již za prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Což ovšem nelze absolutizovat. Na našem území jsou užívány ještě během 16. století.

⁷³ V případě osob, které se kály, avšak do kacířství znovu upadly, je rozhodnutí následující – budou předány světskému soudu, což znamená smrt.

⁷⁴ Srovnej: Malleus Maleficarum, s. 547.

⁷⁵ „... *fine tamen effusione sanguinis, scientes quod quaestiones sint fallaces et inefficaces.*“ Tamtéž, s. 552.

Planoucí hranice však neživily pouze představy církve jako celku, jednotlivých duchovních, učenců či souhlas lidu, ale zejména strach. Strach, který, byť vystavený na iluzi, zachvátil většinu duší. Pozemský dům Krista zkonstruovanému šílenství natolik uvěřil, že v něm sám utonul. Strach, důvěrně známý a běžný lidský pocit. Tentokrát si však vyžádal příliš mnoho životů. Téměř celá západní Evropa ho nasávala do plic. Proč ne Čechy? Co způsobilo, že v našich podmínkách se šílenství honu na čarodějnice neprosadilo takovou silou? Byli lidé v českých zemích vzdělanější, pokrokovější, kouzlům se striktně vyhýbali, či v právu převládala větší racionalita? Nepochybně toto tvrdit nelze. Pojdme se tedy podívat blíže na situaci v českých zemích a podmínky, jimž se zřejmě podařilo utlumit sílu rozpínavého bludu.

5. K vnímání čarodějnictví v českých zemích⁷⁶

Vývoj českých zemí v 15. století, především v jeho první půli, nekorespondoval s vývojem v okolních zemích. Půdu jinakosti a následné mocenské izolace, byť nikoli důsledné, připravilo a živilo husitství. Domnívám se, že právě v této době je potřeba hledat odpovědi na otázky, jež byly položeny v závěru předcházející kapitoly.

Nebýt jisté diskontinuity vývoje způsobené husitskou revolucí, české země by patrně zasáhlo pronásledování čarodějnic a čarodějů v míře mnohem vyšší a zuřivější, než nakonec rozhodnou dějiny. Snaha postihnout magii samozřejmě nepřichází až s velkými hony na čarodějnice.⁷⁷ Kupříkladu první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic okamžitě po nástupu do úřadu rozkázal českému inkvizitorovi Rudolfovi, aby vykořenil čáry v celé zemi. K dobru tomuto příkazu přičtíme, že trestem neměla být smrt, ale exkomunikace.⁷⁸ Soudy s čarodějnicemi a čaroději jako takovými, to znamená soudy primárně za užití magie, jsou u nás spíše řídké. V této souvislosti se nejvíce akcentuje povaha trestného činu jako takového, nikoli užití kouzelných prostředků. Pokud měl obviněný prokazatelně zájem uškodit, nebo uškodil, jiné osobě, jejímu dobytku či obecně způsobil hmatatelnou újmu, před soudem stanul právě z tohoto důvodu. Skutečnost, že k této své činnosti využil magických prostředků, mohla být okolností přitěžující, ale jak si níže ukážeme na konkrétních případech ze solnické smolné knihy, nemusela být vůbec reflektována.

Než přejdeme k problémům dotýkajícím se přímo odlišností českého vývoje, řekněme si předem krátce taktéž o tom, co bylo naopak společné lidem českého království a lidem žijícím v okolních zemích. Prostý lid spojoval nejen způsob života, ale také mentální horizonty. Především šlo o důraz na stereotyp. *„Stereotypy byly důležitou součástí kolektivního vědomí středověké společnosti. Odrážel se v nich pocit sounáležitosti v rámci teritoriálního, náboženského či kulturního společenství, jenž determinujícím způsobem ovlivňoval názorovou orientaci.“*⁷⁹ Vnímání jednotlivých skutečností a událostí v životě jednotlivce se příliš nemění. Staří učí mladé, rodiče děti, zkušenosti se dědí z generace na generaci, stejně tak stereotypy. Nedůvěra k neznámému a novému je zakořeněna hluboko ve venkovských i městských společnostech. Staré je tradiční, osvědčené, dobré. Není třeba nic měnit. Ruku v ruce s tímto postojem jde obecná nedůvěra k těm, kteří se odlišují od většinového úzu.

⁷⁶ Českými zeměmi zde skutečně rozumím pouze oblasti Čech a Moravy.

⁷⁷ Tzv. „věk čarodějnic“ bývá vymezován léty 1430 – 1780 s absolutním vrcholem mezi 1560 – 1630.

⁷⁸ Podrobněji k této tematice viz ŠMAHEL, František. *Silnější než víra: magie, pověry a kouzla husitského věku*, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30 – 2, s. 35 – 36.

⁷⁹ KRAS, Pavel. *Český kacíř – Husita*, in: *Člověk českého středověku*, NODL, Martin. ŠMAHEL, František. (edd.), Praha, 2002, s. 248.

Nedůvěra k „jinakosti“. A právě tím, že „já a mé okolí“ označí někoho jako „jiného“, vymezí se vůči němu a vytvoří si obraz nežádoucí osoby, jež může volně přejít do osoby nepřítele společenství. Čarodějnice, čarodějové, ďábel, démoni nepochybně do této kategorie spadají, ale nejsou ničím více než projekcí lidského strachu z neznáma, nadpřirozena, temna.

Také víra v magii je spojovacím článkem. Existence čar je realitou pro každého člena společnosti. Od papeže a kléru, přes panovníky a šlechtu, po měšťany a venkovské obyvatele, po nejposlednějšího tuláka. Stejně tak jako v čarodějnice a čaroděje, služebníky ďábla, věří katolíci, budou po vystoupeních Martina Luthera a Jana Kalvína věřit taktéž protestanti. Ke kouzelným prostředkům však sahají nejen laikové, ale také kněží. Nikoli do prázdna tedy vyznívají slova Jana Husa či Milíče z Kroměříže, kteří kritizují příslušníky duchovního stavu za užívání tajemných formulek a zaříkání. Bude to právě církev, kdo vytvoří pověru, která zachvátí téměř celou Evropu. Ovšem ideologický podklad je jedna věc, vštípení lidu druhá. A kdo se má postarat o jeho informovanost? Kněz. Ale co když jich země nemá dostatek? Rozsudky nad čarodějnicemi a čaroději spadají v českém prostředí výhradně do rukou soudů světských, avšak víru musela rozšířit církev. Neměla však dost sil.

Užívání magických prostředků není věcí novou, člověk se snaží ovládnout přírodu, vyprosit si štěstí, bohatou úrodu či získat lásku tímto způsobem již od počátku existence lidského rodu. Co je naopak nové, je odvrácení se od magie oficiální věroukou, nové je její označení za ďábelské úklady. Veškeré užití čar nyní spadá do kategorie zapovězeného. V zásadě se jedná o situaci paradoxní, když uvážíme, že liturgické obřady jako transsubstanciace, mají nepochybně magický ráz. Není snad transformace jednou z podstat magie? Krev se přemění na víno, hostie je tělem Páně. Zázrak, nebo čáry? Kázat vodu a pít víno, toto umění církvi nepochybně upřít nelze.

V českém prostředí se příliš neprosadí tendence připisovat účastenství na magických praktikách ďáblu. Ovšem přesvědčení, že Bůh i ďábel zasahují do pozemského světa a ovlivňují životy smrtelníků, má zde své pevné místo. Ďábel je svědkem ke smilstvu, hříchu a čárám, může se stát, že obviněný se uchýlí k vysvětlení zlého činu popouzením ďáblem. Nebo se jen mimochodem zmíní o jeho působení. V našich podmínkách totiž vynucení přiznání spojenectví s temnými silami téměř absentuje.⁸⁰ Jak již bylo řečeno, trestá se primárně za

⁸⁰ Stranou nyní ponechme procesy probíhající na území severní Moravy vedené v letech 1678 – 1696. Mužem, který řídil procesy, byl nedostudovaný právník libující si v tvrdých metodách, Jindřich František Boblig z Edelstadtu. U procesů na panstvích Žerotínů (Velké Losiny) a Lichtenštejnů (Šumperk) zcela jasně vystupuje do popředí otázka materiálního zabezpečení obětí soudního tribunálu, který hleděl především na svůj osobní zisk. Velmi podrobně o procesech na tomto území pojednává ve své knize ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 187-211. Taktéž KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 79-130. Osobně se domnívám, že v českém prostředí byly procesy takových rozměrů zcela anomální záležitostí a vinu lze v tomto případě zcela připsat ziskuchtivému Bobligovi.

trestný čin sám o sobě, za jeho podstatu, tedy např. za vraždu, nikoli za doprovodný způsob jeho realizace. Nikdo z těch, kdo prováděli útrpný výslech, způsobem kladení otázek neaspiroval na to, aby se počet obviněných rozrůstal do hrůzných rozměrů. Zcela chybí tendence k násobení počtu obviněných pro přečin čarodějnictví. Trestající moc se samozřejmě a zcela logicky snaží získat jména spolupachatelů, ovšem v žádném případě ne takovým způsobem, kdy by obviněnému byla jména pouze předkládána k trpnému a velice bolestivému odsouhlasení. Usiluje se o potrestání viníků, nikoli o jejich vytváření.

5. 1 Specifika vývoje v husitské epoše

V době, kdy se po Evropě začíná šířit konstrukt čarodějnictví v celé své hrůznosti letů na sabaty a paktů s ďáblem, se v Čechách skládají zbraně. Po husitských válkách leží vyčerpaná země v troskách. Hospodářský rozvrat, pustnutí klášterů i celých vesnic,⁸¹ demografický pokles, stagnující farní síť, koexistence minimálně dvou konfesí následovaná mocenskými spory. Inkvizitoři pro české země byli jmenováni i nadále, ovšem bez možnosti opřít se o inkvizici, jako instituci smetenou za husitských bouří. V takových podmínkách se jen těžko prosadí oslabená katolická církev a její případní ochotní katani čarodějnic.

Pro Evropu se výrazy „*kacíř*“ a „*husita*“ stanou synonymními. Poklesne význam Prahy jakožto centra království, které již beztak ztratilo svou mezinárodní prestiž. Morava, Slezsko v čele s Vratislaví i obojí Lužice se obracejí jinam. Orientují se na Uhry, Polsko a německé země.

Je třeba zpustošenou zemi stabilizovat hospodářsky. Za této situace vrchnost⁸² vítala každého poddaného, který byl ochoten přiložit ruku k dílu a v neposlední řadě také platit dávky.⁸³ Není tedy příliš pravděpodobné, že by kdokoli z vládnoucích tříd měl být jen sebemenší zájem na tom, aby došlo k vyvraždění obyvatel jeho vesnic v důsledku čarodějnických procesů. V takových podmínkách nebylo možné, s důrazem na hospodářskou stránku věci, nic podobného prosadit. Nelze v této souvislosti opomenout taktéž skutečnost, že vzory, pro takové konání, ať již ze strany vrchnosti, nebo obyvatelstva samého, tedy pro rozpoutání procesů s muži a ženami jakožto služebníky ďábla, se v českém prostředí

⁸¹ Mezi léty 1401 – 1526 dojde k zániku 850 – 1000 vsí. Tento úbytek sídlišť je dán nejen válečnými poměry, vypalováním a rabováním, ale také úbytkem obyvatelstva a jeho odchodem do měst, kde se lze díky poptávce po pracovní síle ve vyčerpané zemi uplatnit. Podrobněji o tomto problému viz *Velké dějiny země Koruny české VI. 1437 – 1526*, ČORNEJ, Petr. BARTLOVÁ, Milena. Praha – Litomyšl, 2007, s. 491 – 4. (Dále jen VDZKČ)

⁸² Stejně tak města.

⁸³ Podle nařízení je nutné každého, kdo nemá výhostní list, vrátit původnímu pánu, ale dochází naopak k boji o poddané. V takové situaci se dodržování podobných nařízení stává iluzorním.

prakticky vůbec nevyskytovaly. K otázce, proč tomu tak bylo, se vrátíme podrobněji na jiném místě.

Nyní se vraťme k situaci v církevní správě. Katolická strana vychází z husitských válek silně oslabena. Ztratila bezmála 90% svého majetku a potýká se s vážným nedostatkem kněžstva. K tomu přistupuje skutečnost, že kněží, kteří byli k dispozici, často neměli dostatečné znalosti k výkonu svého povolání. V některých oblastech duchovní správa zcela chybí. Neméně závažným a téměř analogickým problémem je vytavena taktéž kališnická strana. Vedle nedostatků početních je třeba vyřešit, kdo bude utrakvistickým kněžím udělovat svěcení. Kněží jsou nuceni získávat svěcení pokoutně, povětšinou v Itálii. Tento problém je částečně vyřešen přítomností dvou katolických biskupů, kteří jsou ochotni světit kněží strany pod obojí.⁸⁴ Šlo však pouze o řešení bez dlouhodobé perspektivy.

Čechy se stávají sídlem nikoli čarodějnic, ale lapkovských družin.⁸⁵ Ani mocenské kolbiště rozhodně nezeje prázdnotou. Katolíci se přou s kališníky, kališníci s jednotou bratrskou, šlechta s městy, Češi s Němci. A některé z oveček nemají pastýře, nikdo na ně nedohlíží, neusměřňuje jejich zvyky. Je to právě církev, jež svou slabostí umožní snadné přežití pověrečných rituálů a čar, již tak hluboce zakořeněných mezi lidem, že se prakticky transformovaly v běžnou součást jejich každodenního života. Nedostatečný počet kněží na obou stranách království dvojího lidu pak vytvoří nestřežený prostor. Vzniklé vakuum v sobě latentně nese předpoklady uplatnění magie téměř jako přímé alternativy oficiálního náboženství. Nelze pominout ani jejich pevné sepětí v myslích prostých obyvatel, kteří setrvávají na nejasné hranici čar a dogmatu zděděné po předešlých generacích. K magickým praktikám se uchylují z touhy ovládnout okolní svět, který se jeví bezútěšným. Nikterak si své úkony nespojují s ďáblem a jeho mocí. Avšak tuto skutečnost nelze vysvětlovat tím, že by snad v moc démonů nevěřili. Je tomu zcela naopak. Ďábel je nepochybně děsil. Sváděl lidské duše, čarodějnice se před filipojakubskou nocí slétaly na hostiny, démoni způsobovali povodně, bouře, nemoci. Nebezpečí ohrožující holý život, bezprostřední strach z hladu a smrti. Ale drobná kouzelná formulka, drcení kostí na prach, krádeže na tělech popravených zpravidla démonický obsah postrádají. Odlišný mentální vzorec obyvatel Čech se neprojevoval nevírou v ďábla, ale hysterii probouzejícího se bludu jistě částečně zadržel stav země připravený husitskými válkami. Zkušenost rozsáhlých čarodějnických procesů u nás

⁸⁴ Nejprve se v Čechách usazuje Augustin Lucián Santorinský, biskup z Mirandoly, nejdříve sídlí v Hradci nad Labem, poté roku 1483 v Praze. Z hlavního města království však musí kvůli nespokojenosti s jeho osobou odejít do Kutné Hory, kde roku 1493 umírá. Následně roku 1504 přichází Filip de Novavilla, biskup sidonský, který taktéž světil utrakvisty, ale i on se střetne s husitskou konzistoří a stejně jako jeho předchůdce putuje do Kutné Hory, kde dokonce zřídí vlastní konzistoř. Umírá 1507. Podrobněji viz MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve ...*, s. 165.

⁸⁵ V této spojitosti si české země získávají neblahou proslulost již na sklonku 14. století.

zcela chybí. Lidé nemají strach uchýlit se k výrobě „kouzelných prachů“ či ukládat hostie pod práh.⁸⁶ Své konání vnímají jako formu rituálu, který se jistě osvědčil někomu jinému a z toho důvodu se zachoval v ústní tradici. Vede je touha ovládnout svět, prostor, ve kterém žijí, a dosáhnout svým konáním konkrétního výsledku.

Co tedy Čechám schází? Není to pouze zkušenost velkých honů na služebníky d'áblovy, co se našemu prostředí nedostává. Je to především nedostatek fanatismu, není důvod k pronásledování. V nábožensky už nejen dualitním Českém království, kde bují sektářství v čele s jednotou bratrskou, která je sice populární, avšak považována za sektu. Kofesijní i mocenské spory, absence inkvizice jakožto zakotvené instituce a v neposlední řadě neobvykle dlouhé období sedisvakance na pražském arcibiskupském stolci. Zastrasování mezi kališníky a katolíky se záhy ukáže jako zcela kontraproduktivní záležitost. Proč nepoužít upalování čarodějnic? V zemi zpustošené válkou, kde není dostatek obyvatel, kteří by pracovali pro své pány, se taková myšlenka může jen stěží uchytit, navíc v době, kdy fanatismus v Evropě teprve získává na síle. K tomu přistupuje neochota kališníků přijímat jakékoli podněty z Říma. Věčné město je hlásnou troubou nebezpečí čarodějnického moru, neméně však sídlem papeže, antikrista, jehož apely utrakvisté nehodlají vyslyšet.⁸⁷

Antipatie vůči katolické církvi se promítá taktéž do řádků husitských manifestů. Nestojí však zcela samostatně, nachází spojení s odporem vůči německému obyvatelstvu. Podle českých kacířů je to právě církev, kdo proti Čechám podnikl: „*Nepřátele naše přirozené, Němce okolní.*“⁸⁸ Nesnášenlivost českého prostředí se již před husitstvím obrací proti jazykově i etnicky německým skupinám. Avšak odkud mají do české země pronikat myšlenky a zkazky týkající se pronásledování čarodějnic spíše než z říšského prostředí? I v tomto případě mohla svou roli na pozadí dějin sehrát animozita mezi českým a německým.⁸⁹ V konečném důsledku mohla jistě v období po husitských válkách zasáhnout i následná

⁸⁶ Podle informací ze Smolné knihy města Dobrušky byl roku 1601 zadržen a o rok později upálen čeledín Jiří Pohůnek, který si ponechal hostii, aby ji podle pokynu hospodyně vložil do žlabu za účelem lepšího prospívání dobytka. Učinil tak taktéž na radu pacholka Jana Mrázka, ten byl však „pouze“ vypovězen z panství. O tom, že by byla stíhána hospodyně, se nehovoří. Jistě zde sehrálo primární úlohu znesvěcení Kristova těla. Také propuštění Jana Mrázka a nikoli vymučení dalších jmen svědčí o jisté míře benevolence. Případ viz *Ortel podle práva 1364 – 1765 – Václav Matouš, Okresní muzeum Orlických hor, město Dobruška, SoKA RK, 1997.* Badatelským úkolem, ačkoli nepochybně úkolem dlouhodobým a co do množství materie velice rozsáhlým, by se mělo stát sebrání všech případů týkajících se užití magických a pověrečných praktik i s jejich zhodnocením, neboť se domnívám, že je nutno začít lokálními sondami, z nichž bude následně možné poskládat celkový obraz procesů v českých zemích.

⁸⁷ Srovnej: viz MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, díl 3. – 4., Praha, 2002, s. 445.

⁸⁸ MOLNÁR, Amadeo. *Husitské manifesty*, Praha, 1986, s. 15.

⁸⁹ Avšak v tomto případě nelze generalizovat absolutně. Silné národnostní napětí lze sledovat především v pražském souměstí. V menších oblastních centrech či venkovském prostředí se předpokládá jistá míra solidarity a spolupráce.

nedůvěra vůči německému živlu a zabránit tak přílivu idejí, jež varují před služebníky d'ábla a propagují jejich postihování.

Stále se však v našem bádání obracíme pouze na západ. Je tu ovšem jedna záležející skutečnost. O perzekuci čarodějnic na východ od Českého království téměř neslycháme. Prochází snad napříč kontinentem pomyslná dělicí čára, linie vedená právě mezi říšským a českým? Pokud podle řečeného zlomu rozdělíme Evropu na západ a východ, je nutno hledat odpověď v odlišnosti mentalit. Západ vychází ze škodlivosti magie a toto své tvrzení podepře domnělým paktem s d'áblem. Idea převážně slovanského východu však vyrůstá z přesvědčení o schopnosti osob ovládajících magii pomoci, nikoli škodit. Konstrukce západu zde naráží na opačnou zkušenost a zakořeněnou tradici východu, kterou nedokáže proniknout.

5. 2 Obavy a předpoklady

Ti, kdo mají za úkol prosadit určité typy vzorců chování či myšlení, musí nutně kalkulovat s tím, že každý jednotlivec si k importovanému vzoru přidá vlastní představy. Novou konstrukci zapojí do svého světa, do světa v takové podobě, v jaké ho vnímá on sám. Konečné přijetí jemu nabízené formy může být, a také zpravidla bývá, odlišné od počátečního vzorce v různé míře. Promítají se do něj myšlenkové obzory, zkušenosti dané osoby i její společenské potřeby. Společnost Čech 15. století netrpěla z výše uvedených důvodů nutkavou potřebou pronásledovat, věznit a upalovat čarodějnice.

Nepochybně, největší silou je bázeň. Katolíci, kališníci, členové jednoty bratrské. Všichni se obávají Boha, neméně se obávají d'ábla, avšak povědomí o jeho síle a síle jeho přísluhovačů, čarodějnic a čarodějníků, v českém prostředí nerezonuje s takovou silou, jako například v říši. Prosazení určité ideje je podmíněno existencí poptávky po takové myšlence s možností jejího následného využití v praxi. V porevolučních Čechách pravděpodobně nenalezneme skupinu, jež by usilovala o potírání služebníků d'ábla. Najdeme však skupiny zaneprázdňené snahou zorientovat se na mocenském kolbišti a skupiny hlásající nenásilí a čistotu, jako jednota bratrská. Kacířská země, kde husitské ideály očisty společnosti zakořenily v širokých lidových vrstvách. Tyto vrstvy, naslouchající potulným kazatelům, nejenže přidávají k vyslechnutému své představy, ale již přijímají myšlenky upravené. Věrouka bývá nesourodá až chaotická. Mísí se v ní prvky husitství, valdenství společně s myšlenkami sekty svobodného ducha. Dogma se rozpadá a katolická církev, prohrávající

„bitvu o fary“⁹⁰, bezmocně přihlíží. Valdenství hlásá nenásilí a zavrhuje tresty smrti. Nemůže snad toto přispět k odporu vůči pronásledování kohokoli, včetně čarodějnic? Neméně tak husitské představy zavrhují pověrečné praktiky, vřazené mezi smrtelné hříchy, avšak většina utrakvistů nežádá kapitální tresty.⁹¹

Přenos myšlenek mezi širokými vrstvami společnosti se v 15. století uskutečňuje, a to prakticky výhradně pomocí mluveného slova. Aby společnost podlehla šílenství honů, blud by musel zakořenit v myslech všech vrstev. V tomto smyslu by bylo nutné neustálé působení kněží tímto směrem. Těch kněží, kterých byl nedostatek. Taktéž podpora církevních i světských elit by byla nezbytností. V neposlední řadě stojí vstřípení přítomnosti čarodějnic pomocí veřejných poprav.

Pronásledování čarodějnic a čarodějů, jakožto služebníků temného pána, odráží mentalitu lidského společenství. Domnívám se, že v českém prostředí jsou ti, kdo drží v ruce moc, kdo rozhodují pře, od šlechty až po vesnické rychtáře, schopni objektivně chápat pověřivost. Pověrečné úkony natolik prostupují každodennost, že jsou vnímány jako běžná součást života, navzdory horování a odsudkům církve, a nikoli v souvislosti s působením d'ábelských sil.⁹²

Považuji taktéž za nezbytné upozornit na praktickou neexistenci démonologických spisů pocházejících z pera českých učenců. Ani širší lidové vrstvy se s touto tematikou neselekávaly příliš často: „*V tištěných letácích české provenience, zejména ovšem v jarmarečních písničkách, se sice od 17. století objevují sporadicky zprávy o čarodějnických procesech a různých případech čarodějnictví či magie, avšak jedná se pokaždé o překlady či převody textů původně vydaných v Německu.*“⁹³ Co se výtvarných děl dotýká, a ta by jistě působila na obraznost raně novověkého člověka velice silně, i v tomto případě téměř postrádáme vyobrazení čarodějníků, sabatů či praktik s tímto bludem souvisejících.⁹⁴

⁹⁰ Katolická církev ztrácí prestiž již na konci vlády Karla IV.

⁹¹ VDZKČ V. – 1402 - 1437, ČORNEJ, Petr. Praha-Litomyšl, 2000, s. 253.

⁹² V souladu s touto myšlenkou hovoří taktéž Richard van Dülmen: „... pronásledování čarodějnic se vystupňovalo až teprve tehdy, když bylo v pozadí čarodějnictví odkryto dílo d'ábla a boj proti němu začal být řízen vrchností.“ DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, Díl III. Náboženství, magie, osvícenství, Praha, 2006, s. 86. V českém prostředí tedy absentují některé ze základních podmínek rozpoutání procesů s čarodějnicemi.

⁹³ KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, in: *Folia Historica Bohemica* 25, č. 1, Praha, 2010, s. 95.

⁹⁴ Srovnej: Tamtéž, s. 95.

6. Vývoj procesů z hlediska práva

Inkvizice v našem prostředí působila zřejmě od roku 1318.⁹⁵ Nesetkala se však s příliš příznivým ohlasem. Nikoli v důsledku empatie s oběťmi této instituce. Důvody byly daleko pragmatičtější. Hlavním důvodem nespokojenosti šlechty i měst byly zásahy do jejich pravomocí, popřípadě jejich okleštění. Útoky na inkvizitory nebyly v celé Evropě, zejména v počátcích inkvizice, ničím výjimečným. Skupiny napříč společenským spektrem se bouřily proti fanatismu a horlivosti mužů, kteří viděli čarodějnice prakticky „za každým rohem“.

Důležité je hned z počátku upozornit na skutečnost, že inkvizice v našich zemích zaniká za husitských válek a jako pevně zakotvená instituce již není obnovena. Naproti tomu inkviziční princip vyšetřování se postupně začíná prosazovat nad domácím akuzačním řízením, a to zejména po nástupu Habsburků na český trůn roku 1526.

Nelze také opomenout pojem personality práva, kdy jednotlivé společenské vrstvy spadaly pod různé soudní instance podle své příslušnosti k určitému stavu.⁹⁶ Šlechta tedy spadá pod právo zemské, měšťané pod právo městské, poddaní pod právo určené vrchností, apod.⁹⁷ Jsou zde podstatné rozdíly v řízení soudů. Proces u zemského soudu byl veden na základě obžaloby. Také zde prakticky nedocházelo k užití tortury. Privilegované stavy sice směly být podrobeny tortuře, například za zradu, ale pouze pokud tak rozhodne panovník.⁹⁸ Městské soudy byly ve větší míře ovlivněny římským a kanonickým právem. Proces byl rychlejší a jednodušší, často písemný. Podrobněji se zde budeme věnovat především situaci u soudů městských.

V českých zemích se, vůči osobám obviněným z čarodějnictví, dlouho uplatňoval mírný postup, jenž je dáván někdy nesprávně v souvislost s akuzačním (obžalovacím) vedením procesu.⁹⁹ Pevnou součástí akuzačního řízení nebyla tortura. Soudce rozhodoval na základě jemu předložené žaloby. „*Typ obžalovacího procesu také nerozlišoval mezi právním postavením žalobce a obžalovaného a přiznával jim v procesu stejná práva. Dokud obžalovaný nebyl odsouzen, byl považován za nevinného.*“¹⁰⁰ Často stačilo, pokud obviněné

⁹⁵ ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 170.

⁹⁶ Tj. šlechtickému, městskému, apod.

⁹⁷ Samozřejmě dochází k roztržkám ve chvíli právního sporu šlechty a měšťana o to, pod jaké právo spadají apod. Nicméně tato otázka se našeho tématu blíže nedotýká.

⁹⁸ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 62.

⁹⁹ Toto tvrzení však bývá vyvráceno. Především německými historiky. K tomuto Petr Kreuz: „... *přechod od akuzačního k inkvizičnímu procesu nelze samozřejmě v žádném případě pokládat za vlastní příčinu západoevropského 'honu na čarodějnice'*.“ KREUZ, Petr. *Poprava jako divadlo práva?*, in: OPERA HISTORICA 8, Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), České Budějovice, 2000, s. 423.

¹⁰⁰ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 52.

osobě dosvědčili bezúhonnost například sousedé. Trestem, který můžeme označit spíše za symbolický, byla očištná přísaha. Zde lze nalézt návaznost na dřívější „ordál přísahou“. Vážnější tresty v souvislosti s magií padaly spíše zřídka. Pověštinou v případech, kdy bylo čarodějnictví spojeno s travičstvím, tedy došlo k usmrcení člověka či hmotným škodám souvisejícím kupříkladu s pomřením dobytka.

Změna akuzačního řízení za řízení inkviziční je doprovázena změnou v oblasti politické. Totiž s nástupem nové dynastie na český královský stolec. Habsburkové se snaží podpořit své absolutistické ambice. Jejich centralizační snahy se přirozeně dotýkají i oblasti soudnictví. Kontrolu městských soudů si zajistí po stavovském povstání roku 1547 zřízením tzv. rady nad apelacemi.¹⁰¹ Apelační soud držel, z moci ustanovení Obnoveného zřízení zemského pro Království české, schvalovací pravomoc nad všemi rozsudky smrti. V praxi se toto nařízení podařilo plně prosadit ke sklonku 17. století.¹⁰²

Inkviziční proces znamená nejen užití tortury, která se stává hlavním a nezpochybnitelným důkazem proti obžalovanému, ale také změnu postavení soudce. Ten je povinen zahájit stíhání podezřelé osoby ihned, jakmile se dozví o zločinu. Tedy proces již otvírá sám, tj. z vlastní, často horlivé, iniciativy a nikoli na základě jemu předloženého obvinění třetí stranou. Sám si také opatřuje důkazní materiál. V protikladu k procesu akuzačnímu: „*obžalovaná osoba zde vystupuje ve formálně i fakticky nerovnoprávném postavení ve vztahu (t.j. v právním vztahu) vůči (veřejnému) žalobci, ...*“¹⁰³ Z potřeby chránit instituci státu a církev se vydělují některé zločiny, jež je třeba stíhat okamžitě „*ex officio*“, z úřední povinnosti. K takovým zločinům se řadí také čarodějnictví. Na obviněného je v takovém případě nahlíženo jako na osobu, která: „*... ohrožuje především obecný závazek pokoje a míru, ...*“¹⁰⁴

S tímto ohrožením „*pokoje a míru*“ úzce souvisí výkon trestu a jeho forma. To znamená jeho „*veřejnost a krutost.*“ Vnímání trestu se postupně přesouvá z trestu jako msty do roviny, kdy se potrestání viníka stává veřejným zájmem. Tento proces je však značně pomalý a přistupuje k němu také církev se svým chápáním deliktu jako provinění proti Bohu.¹⁰⁵ Veřejný výkon trestu můžeme vnímat prakticky jako prevenci. Jako výstrahu pro lid, který má možnost utvořit si nezkreslenou představu o konečných následcích přečinu proti právu.

¹⁰¹ *Consilium apellationum*, rada nad apelacemi, zřízena Ferdinandem I. roku 1548. V čele prezident z panského stavu. Dále třináct apelačních radů - tři páni, dva rytíři, čtyři doktoři práv a čtyři zástupci měst. Zástupci měst často opomíjeni.

¹⁰² KREUZ, Petr. *Poprava jako divadlo práva*, s. 441.

¹⁰³ KREUZ, Petr. *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16. – 18. století, Jindřich Francek (ed.), Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice, 1996, s. 87.

¹⁰⁴ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 116.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 114.

Je ovšem třeba položit si otázku, do jaké míry byla společnost veřejnou exekucí zastrašena? Nestaly se popravy pouze divácky „atraktivním“ představením? Nejprve je třeba znovu připomenout, že popravy čarodějů a čarodějnic jsou v našem prostředí do 16. století zcela okrajovou záležitostí a zároveň bývají spojeny s travičstvím či hmotným poškozením cizího majetku. Velké procesy na Jesenicku, v Šumperku a Velkých Losinách jsou záležitostí druhé poloviny 17. století.¹⁰⁶ Lze tedy předpokládat, že obavy z možné ztráty hrdla v tomto ohledu lid příliš neděsily.

6. 1 Právní knihy

Dále se krátce zastavme u právních knih, které vznikají již ve 14. století. Šlo o soubory právních obyčejů, z počátku určených především pro soukromé osoby. Měly svým majitelům usnadnit orientaci v podrobnostech soudního procesu.¹⁰⁷

Pokud se týká nejstarších dochovaných právních knih u nás, můžeme zmínit staročesky psanou tzv. „*Knihu rožmberskou*“, jež pochází z konce 13. století, z větší části pak ze století 14. Jedná se však především o právo šlechtické s tím, že otázky vztahující se k právu trestnímu jsou dochovány pouze z části. Ve 14. století můžeme dále nalézt „*Ordo iudicii terrae*“,¹⁰⁸ který se orientuje ponejvíce na právo procesní. Latinskou právní knihou z této doby, důležitou pro téma, o němž hovoříme, je brněnská „*Knih pisaře Jana*“.¹⁰⁹ V praxi vychází ze znalosti římského práva a podstatně ovlivňuje další vývoj v našich zemích.¹¹⁰ Kapitulu „*O mučení a trápení vuobec*“ z ní přebírá do své „*Knihy městských práv*“ z roku 1534 Brikcí z Lipska. Toto dílo ovšem nebylo prohlášeno za závazné pro česká města. Brikcí se o čarodějnictví zmiňuje pouze okrajově, jako o jevu, který vyvolává tzv. „*zlé domnění*“.¹¹¹

V případě, že ponecháme stranou pokusy o kodifikaci zemského práva, kupříkladu Viktorina Kornelia ze Všehrd a jeho „*O právech, súdiech a dskách země české knihy devatery*“, nebo moravské šlechtické právo „*Knihy Tovačovské*“ (1482 – 1490) z pera Ctibora

¹⁰⁶ Pronásledování čarodějnic na Frývaldovském panství v letech 1651 – 1684. Bylo popraveno na 112 osob, z toho 7 mužů a 23 dětí! Podrobněji viz ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 183-187. Také KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy*, s. 82-86.

¹⁰⁷ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 24.

¹⁰⁸ Řád práva zemského.

¹⁰⁹ Neboli kniha šefů – Schöppenbuch.

¹¹⁰ Srovnej: MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 25-26.

¹¹¹ FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, s. 21-22.

Tovačovského z Cimburka, nemůžeme se blíže nezmínit o „*Právech městských Království českého*“, jejichž autorem byl Pavel Kristián z Koldína.¹¹²

6. 2 Práva městská Království českého

Svolení k vydání Práv městských Království českého získal Pavel Kristián z Koldína¹¹³ od všech tří stavů i panovníka Rudolfa II. v roce 1579. Roku 1580 je zákoník přijat jako závazný apelačním soudem, ale města navyklá právu magdeburskému,¹¹⁴ jako Litoměřice či Louny, odmítají Koldínovo dílo akceptovat. Tento soupis právních norem vycházel především: „... z *práv Starého Města pražského* ...“,¹¹⁵ to znamená především z pružnějšího práva švábského,¹¹⁶ kterého bylo dříve užíváno paralelně s právem magdeburským. Zlomit odpor opozice se podaří až roku 1610, kdy se Práva městská plně prosadí v Čechách. Na Moravě získávají váhu roku 1680, ovšem pouze jako subsidiární právní norma, výlučnou se stávají následně, roku 1697.¹¹⁷ Právě Koldínův zákoník pokrývá určitou část doby, jež je předmětem mého zájmu, pokládám tedy za nezbytné představit zde se vyskytující nařízení blíže.

Práva městská Království českého bývají zmiňována v souvislosti s humanismem. Viděno tímto úhlem pohledu, je nepochybné, že Koldín připomíná nutnost kvalifikované znalosti práva pro ty, kteří rozhodují o vině a nevině člověka. „*Každý, kdož chce práva znáti, a v nich s prospěchem sobě čísti, i také potom v čas potřeby nastalé jich požívati, má předkem věděti a znáti, co jest právo, a odkavad svůj začátek běře. Kteréž (jakž učitelé práva pokládají) na spravedlnosti založeno jest, a od ní začátek jména svého má.*“¹¹⁸ Právo pak pro tohoto muže není nic jiného: „... nežli umění a rozeznání dobrého od zlého, spravedlivého od nespravedlivého, pravého od křivého, mírného od nemírného: kteréž jednohokaždého tomu

¹¹² MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 26-28.

¹¹³ Pavel Kristián z Koldína, původním jménem Pavel Klatovský, byl synem klatovského měšťana s „příjmím“ Krystyan. Od svého otce později přejímá toto „příjmí“. Přídomek „z Koldína“ získává roku 1557 od panovníka Ferdinanda I.

¹¹⁴ Magdeburské, též saské, právo platilo zejména pro severní část Čech a Moravy. Odvolací stolice pro Čechy sídlila v Litoměřicích.

¹¹⁵ Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summou*, upravil Josef Jireček, Praha, 1896, O spravedlnosti a právu, A. III. – III., s. 6. (Dále jen *Práva městská*)

¹¹⁶ Též známo jako právo norimberské, odvolací stolicí v rámci Čech bylo Staré Město pražské.

¹¹⁷ Sám Koldín, kterého smrt dostihne roku 1589, se plného prosazení svého díla nedočká, ačkoli s touto variantou nepochybně kalkuloval: „*Protož všickni, kteříž před saudy městskými v království českém o spravedlnosti své budou míti činiti, právy těmito se řídití a spravovati budou* ...“ *Práva městská*, O spravedlnosti a právu, A. III. – IV., s. 6.

¹¹⁸ Tamtéž, A. I. – I., s. 3.

*vede a učí, čeho se má přidržeti, a čeho se zase vystříhati.*¹¹⁹ Předem upozorňuje na skutečnost platnou dodnes: „... *neumění a neznání práv žádnému k výmluvě nepostačí.*“¹²⁰

Z jednotlivých liter je jasně patrna snaha o apel na lidský rozum, v jehož sílu a výši Koldnín nepochybně věřil. Pokud soud nemá k dispozici právo psané, je nezbytné, aby se řídil právě podle této složky a jedině jej upřednostňoval: „... *mezi všemi právy nejvyšší a nejpřednější právo jest rozum zdravý, ...*“¹²¹ Rozum daroval člověku Bůh, měl by ho tedy užívat, jak nejlépe je toho sám schopen. Soudci a konšelé v konečném důsledku vykonávají boží vůli. Vedle rozumu neopomíná autor Práv městských ani důležitost tradice: „... *tak i to právo, kteréž dávním a starobylym užíváním k svému potvrzení přišlo, má ovšem zachovááno býti, a požívati ho jest věc bezpečná.*“¹²² Na tradici, jakožto formě kolektivní paměti o minulosti, středověk i novověk lpěl a vážil si jí. Pokládal ji za osvědčenou, bezpečnou a všeobecně uznávanou.

Co se svědectví dotýká, svědkem nemohl být každý. Ke svědectví nebyl připuštěn chlapec mladší osmnácti a dívka patnácti let. Nižší věk umožňující vystoupit před soudcem dříve v konečném důsledku patrně nehrál nějak závažnou roli, neboť se obecně nemá důvěřovat svědectví ženy: „... *proto že jest myslí vrtkavě ...*“¹²³ Ovšem nepochybně nás vede k domněnce, že ženské pohlaví bylo považováno nejen za zkaženější, ale také za rychleji rozumově vyspívající. Jako svědek byl nepřijatelný také blázen nebo otrok. Koldnín pamatoval taktéž na počet svědeckých výpovědí, jedna byla nedostačující, dvě, pokud pochází od lidí dobře zachovalých, jsou akceptovatelné a průkazné.

Z hlediska našeho předmětu zájmu jsou ovšem důležitá primárně nařízení týkající se čarodějnictví samého. Je pochopitelné, že v určitých literách se autor nedokázal oprostít od myšlenkového horizontu vlastní doby. „*Magia sive srtilegium, to jest, čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kauzla, kterážto pokutau meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním, aneb též upálením ztrestána býti mají.*“¹²⁴ Koldínovu představu, a dá se předpokládat, že nikoli pouze jeho, o čarodějnictví včetně toho, co za něj lze považovat, dokládá litera N. XXXVI.: „*Mordové rozličnými způsoby aneb prostředkem rozličných příčin se vykonávají, jako trávením, kauzly skrze baby, jenž traňky z jiných plod vyhánějí, jed skupující lidem ho dovávají, studnice nakažují, rozličnými kauzly lidi suší,*

¹¹⁹ *Práva městská*, O spravedlnosti a právu, A. II. – I., s. 3-4.

¹²⁰ Tamtéž, A. III. – IV., s. 6.

¹²¹ Tamtéž, Právo konšelské, A. XXXVII. – IV., s. 20.

¹²² Tamtéž, O nálezech, B. LXXXIX., s. 84.

¹²³ Tamtéž, O svědcích a svědomích, B. LXI. – I., s. 66.

¹²⁴ Tamtéž, O veytržnosti, O. II., s. 335.

*dobytky jich moří.*¹²⁵ Čarodějnictví se tu nachází v souvislosti s vraždou a záměrem hmotně škodit. Ani zmínky o tom, že čarodějnice létají na sabat, kde píchají do hostií, tancují oplzlé tance, oddávají se orgiím a klaní se ďáblu. Konstrukce čarodějnictví jako zločinu proti Bohu u nás patrně nenabyla tak široké podoby, což neznamená, že se na našem území v magii nevěřilo. Primární a rozhodující zřetel byl brán na čin sám o sobě a na to, co způsobil. Užití magie, jakožto prostředku spáchání trestného činu, bylo charakteru sekundárního. Přísně vzato, pokud obviněný usmrtil člověka a k tomuto kroku si vypomohl kouzelnými prostředky, byl souzen především jako vrah a nikoli jako čarodějník. K takovému svému záměru mohl dotyčný využít například oblíbených „prachů“ pochybného složení, jež své oběti vsypal do jídla či pití. V případě, že se žádoucí efekt dostavil a nic netušící nebožák skutečně zemřel, účinek byl připsán k dobru dané magické praxe a kouzelnému „prachu“. Ve skutečnosti samozřejmě nerozhodovala temná síla, ale toxicita.

Výše jsem zmínila, že Koldínův zákoník v sobě skrývá nádech humanismu. Tuto tezi lze připustit pouze částečně. Tortura, právo útrpné, má zde nezastupitelné místo. Možnost využít útrpného práva mělo každé město a městečko, které disponovalo právem „popravy“. Přiznání obviněného na mučidlech bylo vnímáno jako „koruna důkazů“. Ovšem není možné upřít Koldínovi snahu o otupení hrotu tortury a naprosté libovůle soudců v jejím užití.

Doporučuje pozorné posouzení závažnosti trestného činu a následnému podrobení právu útrpnému: „... však ne hned pojednau z příčin lehkých, z pauhého a z samého holého toliko domnění útrpným právem k lidem přikračováno býti má; ne hned s ním na řebřík aneb na skřípec. Nýbrž poněvadž se tu těžkosti a zkáza člověka dotýkati má, protož bedlivého také při takových věcech uvažování potřebí jest.“¹²⁶ Není ani příznivcem představy, že útrpný výslech přinese absolutní pravdu: „Nebo jaké mučením a trápením ne vždycky se má věřiti: tak také ne vždycky ovšem hned nevěřiti. Právo zajisté útrpné jest věc nejistá, nebezpečná, kterážto pravdu častokráte zklamává.“¹²⁷ A dále: „Lépe jest, aby vinného zasloužení bez pomsty zůstalo, nežli aby nevinný nepravdivě odsauzen býti měl.“¹²⁸ Na straně druhé Koldín nehledí na sváteční dny a neděle, kdy soudy ani nezasedají, a píše: „K žhářům, k násilníkům, ... a k jiným lidským škůdcům, pro vyhledání a vyzdvižení jich pomocníků, a pro přetržení nastávajícího všem vůbec nebezpečství, každého dne, i času svátečního, právem útrpným může se přistupovati.“¹²⁹ Je si jistě vědom následků, které mučení na člověku, jenž se odmítne doznat, zanechá. Je nucen zdůraznit, že: „... aby ten, k němuž právem útrpným se přikračuje,

¹²⁵ *Práva městská*, N. XXXVI., s. 326.

¹²⁶ Tamtéž, O trápení aneb útrpném právu, a o popravách, S. XIX. – II., s. 387.

¹²⁷ Tamtéž, S. XX. – II., s. 378.

¹²⁸ Tamtéž, S. XX. – III., s. 388.

¹²⁹ Tamtéž, O svátcích, B. XXIII. – I., s. 48.

*buď že by se vina na něm našla, aneb také nenašla, ještě po trápení při zdraví svém zůstati mohl.*¹³⁰ Nepochybně existovali lidé, kteří si z temnot šatlavy odnesli nejen těžkou životní zkušenost s psychickými následky, ale také trvalé následky fyzické. Pokud skutečně došlo k přestání trojího mučení, aniž by se obviněný ke zločinu doznal, býval propuštěn. Ovšem stigmatizace jeho osoby přetrvávala v úsloví: „*já jsem nestál pod žebříkem jako ty*“.¹³¹ Praxe mnohých katů a jejich pacholků však byla nepochybně velice krutá, dále je totiž Koldín nucen upozornit, že lidé nemají být vystavováni přílišnému a násilnému mučení.¹³² Ovšem, co si pod tímto představit? Už samo přistoupení k tortuře se zdá „přílišné“.

Tvůrce Práv městských soustředí svou pozornost i ke způsobu kladení otázek v době útrpného výslechu. „*Dotázky aneb otázky na těch, k nimž se právem útrpným přikračuje, mají býti generales, et noc speciales, to jest, dotázky vztahují se záhrnkem na všeckny všudy vůbec, a jako říkají vešměs, a ne na některau toliko osobu obzvláště a ze jména.*“¹³³ Prakticky se jedná o odmítnutí systému sugestivně kladených otázek, které byly natolik oblíbeny u inkvizitorů, jež si v tomto kontextu opatřili i tzv. *interrogační seznamy*. Osoby, jež výslech na mučidlech prováděly, se měly držet otázek, které nevedly k podbízivému vnucování spolupachatelů a okolností. Jména těch, kteří byli případně trestnému činu nápomocni, měl poprvé uvést sám mučený.

Stejně jako byla právní způsobilost k podání svědectví nižší u dívek, tak je tomu v případě možnosti podrobení tortuře: „*K mladšímu osmnácti let mužského pohlaví a k děvečce patnácti let útrpným právem přikračovati se nemá, ani k ženě těhotné, lečby šest nedělí vyležela.*“¹³⁴ Na ženském pohlaví ovšem nepřestává ulpívat stín jisté podřadnosti pro údajnou náchylnost k hříchu a obecné nedůvěře mužů k ženám, které příliš mluví a pletichaří. I z tohoto důvodu podle zákona platí následující: „*Jako, když by muž a žena, jsauce v jednostejném podezření, trápeni býti měli, předkem od ženy se trápení počíná.*“¹³⁵

V případě, že byli označeni spolupachatelé, proběhl v mučírně tzv. „vývod“. Jednalo se o konfrontaci nově obviněného s obviněným, na němž již byla torturou vynucena udání dalších čarodějníků.¹³⁶ Vývod byl možností pro nově obviněného, jak dosáhnout odvolání nařčení své

¹³⁰ *Práva městská*, O trápení a popravách, S. XXIII., s. 389.

¹³¹ MALÝ, Karel. *O smolných knihách a právu útrpném*, in: Dějiny a současnost, č. 7, 1961.

¹³² Srovnej: *Práva městská*, O trápení a popravách, S. XXIV. – II., s. 389.

¹³³ Tamtéž, S. XXV. – I., s. 389.

¹³⁴ Tamtéž, T. I., s. 392.

¹³⁵ Tamtéž, T. II., s. 392.

¹³⁶ Docházelo také k situacím, kdy ženy udávaly pouze ze závidivosti své sousedky i ve chvíli, kdy samy žádnému obvinění nečelily. Malicherná roztržka mezi sousedy mohla doznívat v mučírně a zmařit další nevinný život. Lidská solidarita se v takových případech pozoruhodně vytrácí. Ovšem jak již bylo řečeno, v případě Čech, pomineme-li moravské šumperské a velkolesinské procesy, se tímto způsobem v případě čarodějnictví nepostupovalo. Zájem rozhojnit okruh domnělých mágů chybí.

osoby. V této situaci se dá zcela pochopit odpověď mučeného: „*Když ty v těch místech budeš jako já, poviš jináče.*“¹³⁷ Pokud se nepodařilo obviněného přesvědčit o odvolání přímo v mučírně, existovala ještě možnost, že mučený, pokud byl následně i odsouzen, ustoupí od svého prohlášení na místě popravním: „*Kdyžby na místě popravíštném měl již konec života svého vzíti, má od rychtáře zjevně přede všemi napomenut býti, na tom-li chce umříti, což jest před trápením, při trápení i po trápení mluvil a v čem se sezna. Tu kohože ještě odvolal, rychtář povinen bude pod vyznáním jeho dáti to potom pro budaucí pamět poznamenati.*“¹³⁸ V případě, že obviněný odvolal, mohl být znovu odveden do šatlavy a následně opět podroben tortuře. Tento postup nebyl zákonný, ale často nezbytný z hlediska veřejného souhlasu s popravou. Ve chvíli odvolání se zdálo, že ortel je vykonán na nevinném člověku a městská rada rozhodla nesprávně. Znevážení své ochranné a trestající autority si rada nemohla dovolit.

¹³⁷ MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, s. 63.

¹³⁸ *Práva městská, O trápení a popravách*, T. IX., s. 394.

7. Páni z Vlkanova na Solnickém panství

Písemné prameny hovoří ponejprve o budoucím východočeském Solnickém panství, prozatím však přesněji o zboží skuhrovském, jakožto o majetku bratří Jana a Jaroslava z Meziříčí. Tito dva muži poskytli roku 1386 Solnici: „... *plné právo hradecké neporušené ... městu našemu Solnici, aneb těm všem v tom městě usedlím, nic méně i všem kteříž k jmenovanému městu přináležeti se uznávají každého času.*“¹³⁹ Právem hradeckým je zde třeba rozumět právo města Hradce nad Labem. V této chvíli patrně získala Solnice i své právo hrdelní. Je však nutno upozornit, že jmenované královské město se řídilo právem magdeburským a nepochybně jej převzala i sama Solnice. Právě v oblastech řídicích se dle norem magdeburského práva vyvstane později problém s ochotou, či přesněji neochotou, přijmout Koldínova Práva městská království českého.

Dále postupně se rozrůstající panství odkoupil od Jana z Meziříčí roku 1378 Půta z Častolovic. Následné rodové držení rozsáhlého panství v oblasti východních Čech však přeruší smrt syna Půty mladšího z Častolovic a Anny, kněžny Osvětimské, jenž padl, zastupuje katolickou stranu, během husitských válek. Celé panství poté, včetně zboží skuhrovského, v souladu s právem odúmrti spadlo na krále. Ladislav Pohrobek ho roku 1454 daroval Zdeňkovi ze Šternberka, avšak tento šlechtic panství postoupil již o rok později Jiřímu z Poděbrad. V držení Poděbradů setrvalo do roku 1495, kdy jej odkoupil Vilém z Pernštejna. Pernštejnové jsou zde pány až k roku 1556, kdy Jaroslav z Pernštejna odprodá nejen skuhrovské zboží, ale taktéž hrady jako Potštejn či Litice Arnoštovi, falckrabímu na Rýně. Ten však skuhrovské panství drží pouhé dva roky.¹⁴⁰

Panství solnické, neboť Solnice se stává rezidenčním sídlem nových majitelů, pánů z Vlkanova,¹⁴¹ náleželo tomuto rodu od roku 1558, kdy Benjamin z Vlkanova,¹⁴² původně měšťan pražský a taktéž purkmistr Starého Města, získal tyto statky od Arnošta, falckraběte na Rýně. Uvedený šlechtic se vůči svému věřiteli Benjaminovi natolik zadlužil, že nebyl schopen požadovanou částku splatit, zvolil tedy postoupení nejen města Solnice, ale i celého okolního panství do majetku pánů z Vlkanova: „*V kvartenu větším zápisným bílým Letha 1558 ve čtvrtek po svatém Mikuláši. B. primum Osvicené kníže Arnošt Falckrabě na Reyně kníže v horních i dolních Bavořích přiznal se před úředníky pražskými že jest dlužen šest tisíc*

¹³⁹ SOkA Rychnov nad Kněžnou, *Archiv města Solnice*, inv. č. 1, kart. 1, sign. 1. (Dále jen SOkA RK, AM SO)

¹⁴⁰ Podrobněji o jednotlivých vlastnících viz LÁSKA, Jaroslav. *První kniha léta páně – O panské historii na Skuhrově, Solnici a Kvasínách*, 1948, s. 13 – 24.

¹⁴¹ Jedná se o: „... *příjmení staročeské rodiny, prvotně bezpochyby erbovní, jež nosila na štítě polovici vlka (později vyobrazovaného jako chrta) ve skoku s obojkem na krku. Záhy rozrodila se na několik pošlostí, ...*“ Zde hovoříme o větví Sosnovců z Vlkanova. *OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ*, s. 828 – 829.

¹⁴² Benjamin z Vlkanova byl přijat do stavu rytířského roku 1553. Tamtéž, s. 829.

*šest set dvaceti pět kop grošův vše pražských Benjaminovi z Vlkanova a jeho dědicům, v kderémužto dluhu ihned postaupil jest jemu dědin a dědictví svého, totižto město Solnici, domy krčmy a dvory kmetci s platy, městečko Skuhrov a domy, krčmy a dvory kmetčy s platy, a nad nim hrad pusty, ves celu Lithorady, ves celu Ještětice i s manem, ves celu Bročno, ves celu Bročanky, ves celu Kvasiny, ves celu Svinie velke, ves celu Svinie male ves celu Hraštice, ves celu Proloh, ves celu Rybničny, ves celu Dobeře, ves celu Lukavce horni, ves celu Auřin veliky a při něm nový hrad pusty s rychtau svobodnau ves celu Auřin maly, ves celu Bukovinu se dvěma many, a dvory kmetci cele s platy, ves Aujezd a dvory kmetci s platy což tu ma, ves Masty a dvory kmetci s platy, což tu má, s dědinami lukami lesy potoky řekami vodotočinami rybníky a mlejny, pastvami, horami, doly, háji, porostlinami kurami vejci robotami orními i zemními osly husami a valchami s poddacími kostelními s krčmami, pilami i se vši s voly což k tomu přísluší ...*¹⁴³ Jedná se tedy o panství nikoli zcela zanedbatelné. O statutu města se hovoří pouze v případě Solnice, kterou si Benjamin z Vlkanova, jak již bylo řečeno, zvolil za své sídlo. Bývalé centrum panství, Skuhrov, je charakterizováno jako městečko. V následujících případech se poté zmiňují pouze vsi. Solnice byla centrem panství a taktéž městem s právem hrdelním, přidružené městečko a vsi spadaly tedy do jurisdikce právě tohoto soudu.

Rod Vlkanovských patřil do tábora strany pod obojí, jak lze dovozovat z listinných podkladů: „...a přáteli vod obojí strany ...“¹⁴⁴ a dále „... jakožto prostředníky a přáteli vobojí strany ...“¹⁴⁵ Jedná se o textové zmínky dotýkající se svědků smluv mezi pány z Vlkanova a městem Solnice. V této souvislosti se dá předpokládat také většina kališníků mezi obyvatelstvem, neboť z relativní blízkosti Hradce nad Labem, především však Orebu a taktéž pobytu jednoty bratrské na sousedním Rychnovském panství¹⁴⁶ lze usuzovat na silný vliv utrakvismu v této oblasti.¹⁴⁷

Vládu pánů z Vlkanova, především pak vládu synů Benjaminových, bratří Martina a Fridricha, provází četné spory s poddanými. Roku 1574 solnická městská rada dokonce neváhala obrátit se s „*velmi žádostivau stížností*“¹⁴⁸ přímo k českému králi a římskému císaři

¹⁴³ SOkA RK, AM SO, inv. č. 5, kart. 1, sign. 5.

¹⁴⁴ Tamtéž, inv. č. 10, kart. 1, sign. 3.

¹⁴⁵ Tamtéž, Vidimusy solnických privilegií, inv. č. 8, kart. 1/8, sign. 8.

¹⁴⁶ Jednota bratrská se na panství Jana Rychnovského z Rychnova uchyluje roku 1460, poté, co ji téhož roku postihne pronásledování v oblasti Kunvaldu. Podrobněji viz MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve ...*, s. 168.

¹⁴⁷ Pokud budeme důvěřovat Jaroslavem Láskou zpracovaným údajům Soupisu poddaných podle víry z roku 1651, pak se k tomuto datu na Solnickém panství nacházelo 362 katolíků a 953 nekatolíků, z nichž pouze u 97 existovala naděje na obrácení. LÁSKA, Jaroslav. *Druhá kniha léta páně – O selské historii na panství Solnickém*, 1988-9, s. 70.

¹⁴⁸ SOkA RK, AM SO, inv. č. 10, kart. 1, sign. 4.

Maxmiliánu II. Konkrétně hovoří o vrchnosti, která má zájem: „... *nás tak tvrdě (některé) vězením jiné bitím a velikými těžkostmi pohružkami ... nás na statech i na hrdlech našich trestati ...*“¹⁴⁹ K tomu žádají císaře, aby bratry z Vlkanova přiměl propustit „*z přetěžkého a smradlavého vězení*“¹⁵⁰ solnické radní. Především však protestují proti plánu: „... *obec města na dvě strany roztrhnouti ... i proti slavné a svaté paměti jich milosti císařských císaře Maxmilianu a pana a otce vaší císařské milosti nejmilostivějšího ...*“¹⁵¹ Následně se rozhoří „listovní válka“ mezi bratry a vzpurným městem, v níž se již nový panovník Rudolf II., po vzoru otce, přikloní ponejprve na stranu Solnice, neboť v jedné z odpovědí Martina z Vlkanova, pocházející z roku 1576, na stížnosti svých poddaných nalzáme formulaci dotýkající se postoje císaře: „... *ruku svou ochranau aby v celosti zůstati* (Solničtí – Z. K.) *mohli milostivě držeti ráčíte...*“¹⁵² K tomu aktivitu svých poddaných označí za „*nezbedné a všetečné suplikování*“.¹⁵³

Prudký spor se rozhoří taktéž kvůli osobě soukeníka Samuela Dušníka, poddaného pánu z Vlkanova, kterého se vrchnost rozhodla darovat Burianovi Trčkovi z Lipy, avšak městská rada se domnívala, že k ničemu takovému nemá pán pravomoc, a rozhodla se povolát dotyčného Samuela zpět. Za tímto účelem vyslala do Prahy tři měšťany, ti však byli po přednesení žádosti zatčeni. Solničtí se dožadují v jedné z dalších stížností císaři jejich propuštění. V důvod takového svého konání uvádí: „... *a tak neslibvše mi je(ho milosti) panu Martinovi z Vlkanova panu našemu žádného člověčenství než toliko věrnost a poddanost, ...*“¹⁵⁴ Zároveň s tímto ještě roku 1576 odporují nařčením Martina z Vlkanova: „... *že bychom my solničtí měli být vzpurní neposlušní zarputilí nepoddaní a drzí všeteční lidé.*“¹⁵⁵ Toto vše doplňují další výtkou na adresu svého pána. Sám si ponechává peníze, které mají připadnout sirotkům a záduší.

Solnice získá stoupence mezi městy. Rychnov nad Kněžnou i Hradec nad Labem ještě roku 1576 apelují na císaře, aby vyhověl poddanskému městu, neboť vše řádně doložilo listinami a privilegii danými bratry z Meziříčí či Jaroslavem z Pernštejna. Avšak i přes tuto skutečnost je pře roku 1577 rozhodnuta císařskou kanceláří ve prospěch vrchnosti. Privilegia se na vyvázání z povinnosti složit slib člověčenství, neméně pak na to, že páni si nesmí přivlastňovat peněz sirotčích, nevztahují. „*A protože jeho (milost) císařské mezi často jmenovanými pány jich dědičnými a nimi solnickými vypovídati a jim solnickým poraučeti*

¹⁴⁹ SOKA RK, AM SO, inv. č. 10, kart. 1, sign. 4.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž, inv. č. 10, kart. 1, sing. 7.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 10, kart. 1, sing. 8.

¹⁵⁵ Tamtéž.

*ráčil aby oni ihned všecka obec tomu pánů svým pravé člověčenství jakž v tomto království za pořádek jest a jiní dědiční poddaní pánům svým činí též slíbili a z peněz sirotčích a zádušních kdyžby koli páni jich to od nich míti chtěli.*¹⁵⁶

V souvislosti s tématem práce se tedy nabízí otázka, zda nebylo možné využít proti vzpurným poddaným ofenzivní postup v podobě pronásledování domnělých čarodějnic. Konkrétně k roku 1572 se v solnické smolné knize nachází případ infanticida spojeného s magickými praktikami. Obviněny, a následně popraveny, byly dvě ženy.¹⁵⁷ Počet obžalovaných by se dal jistě rozšířit využitím tortury. Nestalo se tak. I přes jednoznačný mocenský nesoulad města a vrchnosti, taktéž přes uvěznění některých členů městské rady, se nepříznivá situace nikterak neodrazila na postupu v případech užití čar. K něčemu takovému v českém prostředí zcela absentovaly předpoklady i vzory, jak bylo ukázáno výše.

Po bitvě na Bílé hoře rod Vlkanovských, vyznávající stranu pod obojí, nyní zastupovaný čtyřmi syny Martina a Fridricha – Janem, Benjaminem, Karlem a Bedřichem mladším, o většinu majetku přijde v konfiskacích roku 1623.¹⁵⁸ O rok později získává tři díly panství velmi lacino Jindřich z Donína. Benjamin, v jehož držení se nacházela Solnice, přichází o svůj díl jakožto o konfiskát až roku 1628.

¹⁵⁶ SOKA RK, AM SO, Vidimusy solnických privilegií, inv. č. 8, kart, 1/8, sign. 7.

¹⁵⁷ Solnickou smolnou knihou a jejím obsahem se budeme podrobně zabývat v následující kapitole.

¹⁵⁸ Viz rodokmen rodu pánů z Vlkanova in: LÁSKA, Jaroslav. *První kniha* ..., s. 36.

8. Smolná kniha města Solnice

Výpovědi těch, kteří byli podrobeni právu útrpnému, zaznamenával tzv. smolný písař¹⁵⁹ do smolných, též krevních či černých knih. Smolné knihy vedlo každé město či městečko, které disponovalo hrdelním právem, právem popravu. Písař byl vázán přísnou mlčenlivostí. Jeho povolání mohlo být okolím vnímáno jako nepočetné a styk s takovou osobou byl považován za difamující. Docházelo k útokům na smolné písaře, kteří přicházeli do styku s katem, jeho pacholky a smrtí. Koldín proto upozorňuje, že výkon této funkce není nikomu k újmě na poctivosti. Napadení osoby takového písaře, byť i slovního charakteru, bylo trestáno pokutou a vězením.¹⁶⁰ V menších městech, která si nemohla dovolit vydržovat samostatného písaře, jenž by zapisoval výsledky obviněných, docházelo ke kumulaci funkcí, kdy i toto místo zaujal písař městský.

Solnická smolná kniha mapuje kriminální činnost v rámci Solnického panství v letech 1569 – 1683. Největší část v ní zanesených případů spadá do období, kdy se panství nachází v majetku pánů z Vlkanova. Za 114 let se na jejích stránkách uchovalo na 28 kriminálních deliktů. V absolutní většině bylo po předběžném výslechu a zvážení činů, z nichž se obžalovaný musí zodpovídat, rozhodnuto takto: „*autrpné právo jest nalezeno a pro Mistra popravního posláno.*“ Šlo o rozhodnutí podrobit obviněného tortuře. Podle dobové praxe byla aplikována třikrát za sebou. Poslední dva přípisy v knize jsou z let 1699 a 1721, ale ty lze označit spíše jako „zápisy pro paměť“ než trestní případy.

Smolné knihy jsou pramenem s mnohavrstevným významem. Nelze se jimi zabývat pouze z hlediska právních zvyklostí. Jsou také důležitým pramenem sociální povahy. Odhalují svět „obyčejného člověka“, který se jinak na pozadí dějin spíše ztrácí. Nebyl gramotný, nezanechal tedy žádná písemná svědectví, ale ve svých výpovědích uchoval bezděčně svůj obraz. Je až úsměvné, jak nepatrně se mění lidská povaha napříč staletími. Snad si ani nelze jinak vyložit znění útrpného výslechu zloděje Matouše Kubky z roku 1606: „*Vzal jsem v Dobrušce na pavlači u toho sauseda vedle Davida Pekaře dvě košile mužsky a troje rukavce žensky, dal sem rukavce ženě svý ... a ona žena věděla že byli kradeny, neb mi velela abych někde šel a přinesl ji něco aby měla v čem choditi.*“¹⁶¹ Tentýž Matouš Kubka se rozhodl krást žito v panské stodole. V noci se do ní vplížil, ale narazil na Jana Klapku se synem. Nejprve se

¹⁵⁹ Též označován jako krevní.

¹⁶⁰ Srovnej: *Práva městská*, 1896, O trápení a popravách, T. V., s. 393.

¹⁶¹ SoKA Rychnov nad Kněžnou, *Smolná kniha města Solnice 1569 – 1638*, AM SO, inv. č. 161, kn. č. 147, kart. č. 35, fol. 65. (Dále jen *Smolná kniha*)

vzájemně vyděsili, ale brzy pochopili, že přišli se stejným úmyslem, tudíž si vzájemně pomohli žito nabrat a odnést.¹⁶² Pozoruhodná solidarita.

Nejčastějším deliktem byly krádeže následované cizoložstvím, často doprovázeným infanticidou.¹⁶³ Mezi nejběžnější kořist zlodějů patřilo obilí od žita až po oves a ošacení. Kožichy, rukávce, kalhoty i boty. To vše bylo vyhledávaným lupem. Hotové peníze se, jistá míra překvapivosti je pouze zdánlivá, na seznamech zcizených položek neobjevují příliš často. Je to dáno skutečností, kdy venkovští obyvatelé a obyvatelé menších měst a městeček u sebe běžně nemávali peněžní hotovost. Na tento stav lze usuzovat také z vyznání na trápení Matouše, syna Bartoňova, ze vsi Kvasin, z roku 1582. Uvádí, že sice ukradl svému otci peníze, ale jednalo se o výjimečnou záležitost: „... *neb jest hotových peněz nemíval*“.¹⁶⁴ Co se cizoložství dotýká, jistá míra promiskuity nebyla v dobách raného novověku novým, natož pak ojedinělým fenoménem. Avšak z hlediska křesťanského zasloužilo takové počínání přísný odsudek. Mezi řádky smolných knih vysvítají udání, kdo s kým co „*činiti míval*“. Svou roli zde střídavě odehrávaly láska se žárlivostí. Konečně byla to právě žárlivost, jež stála roku 1583 život Annu Mlynářku. Pro svou lásku k drábovi zapálila stodolu jakési Kubicové, která s ním také „*co činiti mívala*“. Rozsudek zněl – smrt upálením. Ani Kubicová, sama vdaná, katovi a jeho pacholkům neušla. Přestála však trojí mučení, a přesto, že pramen k tomu více nehovoří, byla patrně propuštěna, což by odpovídalo dobovým právním zvyklostem. Dráb podle přípisu přítomen nebyl, již dříve Anně Mlynářce tvrdil, že udělá-li něco, uteče.¹⁶⁵ Případy cizoložství byly spojeny taktéž s podáním „kouzelného“ nápoje či pokrmu muži, aby bez dané ženy „*zůstati nemohl*“, nezřídka také s vraždou novorozeněte. Snaha zatajit následek cizoložného skutku mohla být doprovázena i užitím magických praktik. Touto otázkou se budeme blíže zabývat v následující kapitole.

Téměř bez výjimky¹⁶⁶ skončili pachatelé výše uvedených činů na popravišti. Muže čekalo stětí či oběšení. Ženám se hrdelní trest vykonaný provazem neukládal, aby nahé ženské tělo nebudilo na šibenici všeobecné pohoršení. Něžné pohlaví bylo zpravidla trestáno zahrabáním s následným proboděním kůlem, tedy trestem nikoli příliš korespondujícím s příslovečnou něžností. Jak již bylo uvedeno v kapitole dotýkající se Koldínova zákoníku, legitimita rozsudku měla být potvrzena obžalovaným na místě popravním s tím, že to, co vyznal před trápením, na trápení i po trápení, jest pravda a „*na tom umříti chce*“. Rychtář dále

¹⁶² *Smolná kniha*, fol. 64.

¹⁶³ Tamtéž, fol. 3, 6, 15, 19, 21, 31, 41, 44, 46, 47, 55, 60, 68, 76, 78, 81, 87, 96.

¹⁶⁴ Tamtéž, fol. 23.

¹⁶⁵ Tamtéž, fol. 31 – 40.

¹⁶⁶ Například jistý Sýkora dostal roku 1583 od své vrchnosti milost, ale na jejich grunty se již nikdy nesměl vrátit, pod hrozbou vykonání hrdelního trestu. Tamtéž, fol. 29-30.

odsouzeného napomenul, aby nikoho „na svou duši nebral“. Po vyřízení formalit se přistoupilo k popravě. Lid ji svou přítomností schvaloval a oceňoval práci městské rady, která zajistila potrestání zločince. Ve smolné knize proto písař neopomene vyzdvihnout oprávněnost rozsudku i veřejný souhlas s ním: „... od mistra popravního k místu tomu kdež měl skončení svého života bráti přiveden, majíce k sobě ještě napomenuti od rychtáře učiněné, aby se na to rozpomenul že již vidí svou poslední hodinu, aby žádného jestliže vini nejsou na duši svou nebral, kterýžto při přítomnosti množství lidu tu přítomného oznámil, že to vše pravda jest ... a že na tom umřítí chce a umírá.“¹⁶⁷ Ovšem i městská rada nepochybně věřila, že rozhodla spravedlivě a podle práva. Zdůraznění toho, aby nevinné nebral na svou duši, jistě nebylo prázdnou frází. Ať šlo o čarodějnictví či nikoli, nikdo neměl zájem popravit nevinného. Tíha popravky nevinného by připadla na jeho duši.

V neposlední řadě je třeba zmínit, že proces s obžalovaným byl velice rychlý. Například Daniel Holeček byl obviněn, vyslýchán, odsouzen i popraven během dvou dnů.¹⁶⁸ V rámci tohoto krátkého časového horizontu byl v jednom dni dvakrát podroben tortuře – nejdříve mezi 11. a 12. hodinou, večer pak mezi 21. a 22. hodinou. Dalšího dne ve 13 hodin podstoupil třetí kolo útrpného práva, byl odsouzen a ještě téhož dne popraven. Uvedení hodiny útrpného výslechu se nachází pouze v protokolu Daniela Holečka. Dozvídáme se, že mezi torturou uloženou v jednom dni bylo devítihodinové rozmezí. Od roku 1630 se zjednodušuje datace, začínají se číselně uvádět jednotlivé dny. Nadále se nejedná o určení v podobě: „... v sobotu po sv. Martinu léta 1611“,¹⁶⁹ ale: „Léta 1630 1. Julii“.¹⁷⁰

8. 1 Ďábel a magie mezi řádky solnické smolné knihy

Sousloví „mezi řádky“ asi nejlépe vystihuje až zarážející nezájem o čarodějné praktiky a jejich náznaky ve Smolné knize města Solnice. V komparaci se soudobou situací v říši, Francii či Švýcarsku jde nepochybně o diametrální rozdíl. Přestože případy s touto problematikou spojené lze v rámci tohoto pramene spočítat na prstech jedné ruky, dějiny nesčetněkrát prokázaly, že i jiskra je schopna zažehnout plamen. Skutečně nevyužitá příležitost. Ovšem tentokrát byl tento stav českému prostředí pouze ke cti.

Žádné lety povětrím, pakty s ďáblem, ani noční hostiny plné obscénností. Jen člověk, ve své víře, lidské touze, slabosti i krutosti. V následujících odstavcích se budeme podrobně

¹⁶⁷ *Smolná kniha*, fol. 67.

¹⁶⁸ Mezi 3. – 4. červnem 1637. Tamtéž, fol. 87 – 95.

¹⁶⁹ Tamtéž, fol. 73.

¹⁷⁰ Tamtéž, fol. 81.

zabývat motivací užití čar, přítomností d'ábla a pro evropské ovzduší té doby natolik netypickou benevolencí.

Roku 1572 nalézáme v solnické smolné knize zápisy útrpných výslechů dvou žen obviněných z vyhnání a usmrcení plodu. Zuzky, dcery nebožtíka Duňáka, a Anky, dcery nebožtíka Pavla Hudce.¹⁷¹ První jmenovaná na trápení vyznala, že měla dítě s jakýmsi Jírou. Před svatým Janem se nad ránem sešla s Ankou, která jí udělila radu: „... *aby se napila ze tří žlabu když prší té vody že z sebe všecko vyžene.*“¹⁷² Zuzka uposlechla a podle její výpovědi porodila do čtyř dnů, ale žádný o tom nevěděl. Protože dítě se narodilo živé, zadusila ho a ukryla do hnoje. Zanedlouho se obě ženy setkaly znovu. Na posvícení v nedaleké Lipovce. Anka se zajímala, zda její rada zafungovala. Poté, co obdržela kladnou odpověď, přidala doporučení, aby Zuzka novorozeně dobře schovala. Městská rada rozhodla, že má být posláno pro dotyčnou Anku do Hradce. Dojde k poměrně dramatickému *vývodu*. Anka se dozná k radě, kdy má obviněná vypít vodu ze tří žlabů, ale odmítá nařčení, že by nabádala k bezpečnému ukrytí tělíčka dítěte. Žádá, aby bylo k Zuzce opět přistoupeno právem útrpným a je jí vyhověno. Ovšem Zuzka neustoupí s tím, že na své předešlé výpovědi „*umřítí chce*“. Následovala cesta na popraviště, ale ani při vložení do hrobu se odsouzená Zuzka neměla k odvolání nařčení. Anka byla tedy odvedena do mučírny. Na mučidlech se ke všemu doznala. Obě ženy čekal stejný osud. Městská rada: „... *vhledše v práva a zřízení zemská toho bedlivě pováživše ...*“¹⁷³ rozhodla o trestu. Obě ženy byly zahrabány zaživa a probodeny kůlem.

Vzhledem k povaze činu není trest překvapivý, ale jistě by bylo možné vyslýchat Anku i dále. Od koho získala doporučení pití ze tří žlabů? Vymučit jména spoluviníků. Jednalo by se o klasický postup v případě čarodějnictví a magických praktik. Pití ze tří žlabů něčemu takovému bezpochyby odpovídá. Takto by si městská rada počínala v případě, že by ji čarodějnictví pohoršilo, vystrašilo, zaujalo. Rada ovšem měla na zřeteli vraždu novorozence, nikoli úkon, který měl pomoci zbavit se plodu. A přeci, bylo by to tak snadné. Jak vytrvale Anka zapírala, že Zuzce radila mrtvé dítě dobře ukryt, tak rychle v rukou kata přiznala. Stačilo jen využít příležitost.

Jako by české prostředí bylo imunní vůči horlivému pronásledování d'áblůvých stoupenců. Nikdo si tyto pověrečné a polopověrečné praktiky s působením d'ábla a démonů nespojoval. Nemuseli se jich tudíž obávat. Lidová magie byla natolik zakořeněna v myslích všech obyvatel, že by v konečném důsledku musela temným silám sloužit drtivá většina. Navíc

¹⁷¹ *Smolná kniha*, fol. 10 – 14.

¹⁷² Tamtéž, fol. 10.

¹⁷³ Tamtéž, fol. 14.

v dobách, kdy byl jen málokterý prostý věřící schopen orientace v liturgii a dogmatu. Nerozlišoval mezi klaněním se svatému obrazu, od něhož mohl čekat zázračnou pomoc či uzdravení, a mezi amuletem s tajemnou formulkou typu „*pax-nax-vax*“ na krku.¹⁷⁴ První z těchto uvedených příkladů by církve byla ochotna akceptovat, druhou již patrně nikoli. Hranice mezi tolerovaným a zapovězeným byla příliš tenká, příliš nezřetelná a především - příliš prostupná.

V době konání soudu, roku 1572, prozatím neexistoval závazný zákoník. Koldínova Práva městská budou schválena až roku 1579. Jak jsme si již ukázali, doba jejich plného prosazení ovšem nepříjde ani se souhlasem stavů a panovníka. Město Solnice se řídilo právem magdeburským podle práva užívaného ve věnném městě českých královen, Hradci nad Labem. Šlo o opoziční normy budoucímu Koldínovu sepsání práva. Dá se tedy předpokládat, že rozsudek byl vyneseno na základě práva magdeburského, a jak dokládá znění ortelů, bylo přihlédnuto též ke zřízení zemskému. Nejednotnost právního systému je zcela zřejmá. Ovšem již roku 1606, v případě nám již známého Matouše Kubky, správce panství Černíkovického, Václav Kauba: „... *žádal za přečtení Práv Městských pod literami B. 36 Rozdilu – 1. 2. Item B. 94 – 5. – 17.*“¹⁷⁵ Správce poté trvá na užití útrpného práva. Za krádeže byl podle litery *O 12* Koldínova zákoníku oběšen. Tedy nejpozději od roku 1606 užívá Solnice Koldínových práv městských.

Píše se rok 1595 a na žádost Jana Absolona z Ledské, správce sirotčích statků města Solnice, je předvolán před radu tohoto města Martin Janoušků ze vsi Lukavice.¹⁷⁶ Stížnost, kterou na tohoto muže pán z Ledské položil, se týkala cizoložství se Zuzkou, dcerou Jana Maryšky, pro kterou Martin opustil svou ženu, a dále krádeží. Po posouzení vážnosti obvinění bylo rozhodnuto následovně: „... *autrpné právo jest nalezeno: a pro Mistra popravního posláno.*“¹⁷⁷ Na trápení obviněný doznal krádeže obilí společně s Janem Sklenářem, jenž dále kradl máslo a mléko. Nepopírá ani cizoložství, naopak okruh žen, s nimiž co „*činiti mival*“, ještě rozšíří. Také uvede, že Zuzka s ním měla dítě, ale „*pozbyla ho*“ a on byl hned veselejší. Dále se ve smolné knize uvádí: „*V pátek třetího dne ráno když byl na žebřík dán, jsa podřezanej v krku nemoha mluvit* ...“¹⁷⁸ Dával tedy pouze znamení hlavou, že to, co řekl dříve, je pravda a na tom „*umřítí chce*“. Protože však nepovažovali soudci takové potvrzení za dostatečné, byl ponechán v šatlavě, dokud nebude schopen řeči. Také pro něj poručili udělat nové šaty. Po částečném zotavení byl znovu dán do rukou kata. Vyznal následující: „*Item že*

¹⁷⁴ Podrobněji k zařikání a formulím viz ŠMAHEL, František. *Silnější než víra*, s. 34-35.

¹⁷⁵ *Smolná kniha*, fol. 61.

¹⁷⁶ Tamtéž, fol. 49 – 52.

¹⁷⁷ Tamtéž, fol. 49.

¹⁷⁸ Tamtéž, fol. 51.

mu Rychtář Uhřynsky pravil, že Zuzka umí s čertem a že pro Voplečku kdy chtěla poslala a on jíty musil. Item že k němu přišel d'ábel a že jest ho naváděl aby se oběsil a já sem nechtěl, a čert mi hned když sem seděl za kladou hlavu dolu schoval a krk mi podřezoval skořepinou od hrnce. Víc nevím na tom umírám.¹⁷⁹ Za tyto své činy neušel hrdelnímu trestu. Na přímluvu přátel byl s'at.

Cizoložství a krádeže – důvody, pro které stanul Martin Janoušek před soudem. Jedině cizoložství a krádeže byly příčinou jeho odsouzení a následné exekuce. Tento postup městské rady by odpovídal modelu, který zde prosazují. Trest za zločiny jako takové. Ve smolné knize zanesený ortel je prost jakékoli zmínky o d'áblu, který měl obviněného navštívit v šatlavě a následně usilovat o jeho život. Je až zarážející, že přítomnost d'ábla, vládce pekla, zhoubce a svůdce duší, těch duší, které si křesťané mají s největší úzkostlivostí střežit, nevyvolá žádnou reakci. Nebo se o ní pouze nedochovaly zmínky? Nepokládám za reálné, i přes primitivní znalost věrouky u prostých věřících, aby v Čechách na sklonku 16. století zcela absentovala obava z d'ábla a jeho moci. Na straně druhé se mohlo jednat o snahu zakrýt suicidiální konání historkou o d'áblu, který konal svou obvyklou činnost, sváděl ke hříchu. Nebylo nic neočekávaného, když se člověk po útrpném výslechu pokusil o sebevraždu. Snaha vyhnout se další bolesti je v tomto ohledu zcela pochopitelná. Stávalo se, že příbuzní obviněného se pokoušeli svému blízkému donést do šatlavy otrávené jídlo. Proto byli přísně kontrolováni. Za vězně zodpovídal rychtář. Rodina však chtěla ušetřit svého člena dalšího utrpení. Mohlo také dojít k situaci, kdy Martin přeci jen přiznal svou lež, avšak rada nepovažovala za nutné pořídit korekturu. Nešlo snad o nic závažného? Prameny jsou zde až zoufale mlčenlivé. Osobně se však domnívám, že nejpravděpodobnější je varianta, kdy se zmučený vězeň rozhodl sám skoncovat se životem. Následně to však nemohl připustit. Vždyť sebevražda je v křesťanském společenství těžkým hříchem. Snad nechtěl brát na svou duši ještě tento skutek. Vypověděl tedy, že o život mu ukládal d'ábel. Přítomní radní však porozuměli jeho jednání, podle práva zaznamenali jeho výpověď, ale neuvěřili.

V tomto případě schází také výslechy dalších pachatelů. Jan Sklenář buď vůbec nebyl dopaden, nebo byl souzen před jiným hrdelním soudem. Poněkud odlišná situace nastává v případě Zuzky, dcery Jana Maryšky, s níž se pro útrpný výslech počítalo, jak dokládají slova Martinova: „Item když Zuzka na ta místa přijde jako já, jinač povídati bude.“¹⁸⁰ Znamená to snad také, že právě jmenovaná již byla zadržena a tvrzení obžalovaného odmítala. Nicméně v solnické smolné knize se záznam její výpovědi nenachází.

¹⁷⁹ *Smolná kniha*, fol. 52.

¹⁸⁰ Tamtéž, fol. 52.

Ve chvíli, kdy měl obžalovaný podřezané hrdlo a trpně v šatlavě očekával další podrobení tortuře, přišel příkaz k ušití nových šatů. Na první pohled snad nedůležitý detail. Pozorný čtenář však zachytí malý střípek z rozsáhlé mozaiky odhalující podmínky pobytu ve vězení. Martin Janoušek jistě nepředstupoval před muže městské rady nahý či v cárech. Nicméně po dvou dnech mučení již potřeboval nové šaty. Nepříliš majetný člověk raného novověku nepochybně mohl považovat špinavé potrhané kusy látky za stále obstojný oděv s tím, že ani zámožnější vrstvy obyvatel by se nad jeho ošacením zvláště nepozastavily. Náleželo by jeho stavu. Ale vězeň dostal nové. Jak asi musel vypadat po „pouhých“ dvou dnech, jež jemu samému připadaly neskutečně dlouhé, aby dostal nové šaty? Snad z nich nezbylo nic. Slova zachycená brkem písaře působí klidně, nepostihnou však křik a často ani prosby vycházející z úst mučených. Ve světle tohoto malého střípku se snad nakonec nejeví tak neuvěřitelné, že Martin Janoušek se rozhodl skoncovat se životem.

I vyznání Václava Medka z roku 1611 začíná krádežemi.¹⁸¹ Tentokrát se však objevuje zostření tortury, je i pálen.¹⁸² Jednalo se, již téměř tradičně, především o krádeže obilí. Obžalovaný však: „*Při druhém i třetím tažení a palení vyznal ... že Vašek Rozencu a Mach Babin uřezali Kubku na šibenici a přirození jeho že Mach Babin dal Esteře ženě Kašpara Mlynaře a ona že mu odpustila za pivo ... a že mi tyž Mach dal pul košile ukraveny, a já ji do hnoje zakopal, k tomu Mach Babin že tak a nejinak jest se přiznal ...*“¹⁸³ Následně se doznal také k cizoložství se ženou Kalabovou. Václav Medek byl na přátelskou přimluvu s'at. Na místě popravističném samozřejmě potvrdil, že na tom, co: „... *před trápením na trápeni i potrápeni vyznal chce umřítí při přítomnosti množství lidu co jest kolem vyznal že to vše tak a nejinak jest duši svau zpečetil na tom i umřel.*“¹⁸⁴

Především je zvláštní, že následnému útrpnému výslechu byl podroben pouze manžel Kalabové, Matěj Kalaba. Doznal se k cizoložství a byl s'at. Smolná kniha však výslechy Kalabové, Macha či Vaška Rozenců neuvádí. Ovšem do rukou spravedlnosti jistě předáni byli. Především Mach a Kalabová. Dokládá to útrpný výslech Václava Medka: „*Těž k tomu Mach se přiznal že tak jest.*“¹⁸⁵ A dále: „... *k tomu se taž Kalabová přiznala ...*“¹⁸⁶ O případných trestech se však nedozvídáme. Byl by možný soud v jiném městě s právem popravu. Nicméně na straně druhé nepravděpodobné, že by manželé stanuli každý před jiným městským soudem.

¹⁸¹ *Smolná kniha*, fol. 70 – 73.

¹⁸² Jedná se o velice krutou formu aplikace útrpného práva. Obviněný je tažen na žebříku, zatímco kat či jeho pacholci přikládají k citlivým místům lidského těla, jako například podpaží, hořící svíce.

¹⁸³ *Smolná kniha*, fol. 71 – 72.

¹⁸⁴ Tamtéž, fol. 73.

¹⁸⁵ Tamtéž, fol. 72.

¹⁸⁶ Tamtéž, fol. 72.

„Obrání viselce“, tedy uřezání části těla popraveného, v tomto případě zřejmě Matouše Kubky, popraveného roku 1606, nelze z hlediska doby hodnotit jako anomální chování. Z mnohých dalších dochovaných protokolů¹⁸⁷ lze usuzovat, že v případě přisuzování kouzelných vlastností tělům odsouzených ke kapitálním trestům nešlo o nic nového. Z výslechu Václava Medka není patrné, k čemu dotyčná Estera přirození využila, z hlediska dobové praxe však lze doložit, jak mohlo být s částí těla oběšeného Kubky naloženo. Často docházelo k usušení té které končetiny, ale oblíbená byla v tomto ohledu také varlata, a jejího následného přidání do oněch „prachů“. Žena Kašpara Mlynáře patrně přirození usušila, pokud to však bylo po takové době ještě třeba,¹⁸⁸ rozdrtila na prach a přidala do pití muži, jehož náklonnost si vedle té manželovy chtěla zajistit. Mohla ho též vsypat do jídla či pití osobě, které se naopak chtěla zbavit, či podstrčit ho dobytku cizí osoby, aby tento dobytek „mřel“. Existovala celá řada možností, nepřeborné množství pověřených praktik s využitím těl osob podrobených exekuci otevírá prostor spekulacím o jejich využití konkrétně Esterou. Bohužel, není nejmenší zmínky o tom, že právě ona by své chování potvrdila tak, jak je to ve smolné knize zaznamenáno o Kalabové či Machovi.

Sám Václav Medek podle své výpovědi obdržel zakrvavenou košili, kterou uložil do hnoje. Není známo, z jakého důvodu tak učinil. I na tomto místě bychom se museli uchýlit k pouhým dohadům. Snad se ji pokoušel ukrýt. Naproti tomu uvádí, že ji „zakopal“, a nikoli „ukryl“. Jistě byl při získání košile Machem instruován, jakým způsobem lze něco takového využít. Považuji za pravděpodobné, že v tomto případě bylo účelem prospívání dobytka, tedy pokud šlo o dobytek Medkův, pokud nikoli, výsledek měl být nepochybně opačný, tedy pomřeni dobytka v cizím vlastnictví.

Na závěr nesmí chybět souhlasná účast „*množství lidu*“. Popravy na solnickém panství nebyly častou záležitostí, dá se tedy předpokládat zájem veřejnosti. Nešlo však jen o zpětnou vazbu na rozsudek a souhlas s ním, ale také o působení na jednotlivce ve smyslu prevence. Veřejný výkon trestu měl všechny přítomné seznámit s následky jednání proti právu. Vizualní vnímání bylo konec konců nejlepším způsobem vštípení do paměti. Vždyť i životy svatých lidé poznávali prostřednictvím obrazů, tzv. biblí chudých.

I na tomto místě je třeba zdůraznit, že v konečném ortelu nenalezneme ani zmínku o magii. Medek sice vypovídá o těch, kteří zbavili Kubku přirození, avšak sám se tohoto aktu neúčastní. Dále přiznává, že přijal zkrvavenou košili. Neznáme však okolnosti. Zdá se, že muži, kteří byli přítomni tortuře a prováděli výslech, nevěnovali pozornost tomu, zda o

¹⁸⁷ Viz FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, s. 42-45, 57, 63-64, 106, aj.

¹⁸⁸ Matouš Kubka vyslechl rozsudek smrti oběšením roku 1606, Václav Medek byl dán do rukou mistra popravního až roku 1611.

takovou košili již předem požádal, či ji získal náhodně. Nedotazují se, s jakým záměrem ji zakopal. Nedotazují se, k čemu použila Estera část Kubkova těla. Skutečně se nedotazují? Nebo něco takového pouze nebylo zaznamenáno? Do solnické smolné knihy se zápisy útrpných výslechnů opisovaly dodatečně. Po ukončení procesu. Nejedná se tedy o zcela autentické zachycení přímo v mučírně, spíše již o zkrácený přepis. Na takový postup můžeme usuzovat zejména z pozdějších zápisů, kdy je ke konci řízení nejprve uvedeno tázání odsouzeného na místě popravním a následně je zaznamenáno vynesení rozsudku. Ortel je tedy zanesen do knihy až poté, co byla na odsouzeném vykonána exekuce. V neposlední řadě lze takové počínání doložit případem Matěje Kalaby. Po ukončení zápisu týkajícího se jeho osoby následuje „další“ případ. Nejedná se však o výslechn nikoho jiného než opět Matěje Kalaby. Text je zcela shodný s počátkem jeho výslechnu a je zaznamenán odlišným písmem. Nový smolný písař si až po chvíli povšiml, že opisuje případ již jednou v knize zanesený.

Ať se již ti, kdo měli právu učinit za dost, tázali či netázali Václava Medka, jak bylo naloženo s přirozením a proč on sám košili do hnoje zakopal, podstatný je konečný zápis, jež nám přináší Smolná kniha města Solnice. V textu výslechnu nic v tomto duchu nenalzáme. Je proto jasné, že pro odsouzení byla opět podstatná jeho činnost jakožto zloděje a taktéž další provinění odporující božím přikázáním, cizoložství. Pokud soudci přeci jen projeví zájem o informace, které by vedly k osvětlení jeho manipulace s krvavým kusem oděvu, nepovažovali je následně za podstatné, neboť ve finálním textu uvedeny nejsou. Snad mohlo jít i o snahu neposkytovat v úředním dokumentu návod k magickým praktikám, které byly již tak nepochybně hojné.

Lidé, kteří byli popravě přítomni, se dozvěděli o jeho zločinech. Věděli, proč byl souzen a odsouzen k trestu smrti. Nicméně důvodem propadnutí hrdlem nebyly čáry. Výstraha, zdvižený prst trestající moci, kterou veřejné vykonání a krutost trestu symbolizovaly, neříkala „neprovazujte magické praktiky“, říkala „nelupte a necizoložte“. Proč se tedy bát pověrečných úkonů, proč se nesnažit prospět sobě sama?

Dokladem touhy získat a udržet si partnera pomocí magie může být i výpověď Jiříka Másly ze vsi Ještětice.¹⁸⁹ Roku 1630 se pro cizoložství ocitl v rukou kata. O ženě, jíž však nejmenuje, jsa trápen vypověděl: „... za ním chodila do domu když dřeva dělal a když mi dala nijake koláč a já jej snědl ... a po ni pozůstati nemohl“¹⁹⁰ A dále: „A mně něco dodala abych po ni nemohl zůstati ona taky o tom dobře ví.“¹⁹¹ Navzdory dalšímu mučení setrval při tom, že nikdy nic nikomu neukradl. Ortel stěti doprovází formulace: „Poněvadž patrně to s sebau

¹⁸⁹ Smolná kniha, fol. 81 – 86.

¹⁹⁰ Tamtéž, fol. 81.

¹⁹¹ Tamtéž, fol. 82.

*práva a zřízení Zem(ská) přináší že nad vlastní přiznání nic dokonalejšího býti nemůže: na kterýchto průvodův nic dokonalejšího není a se nepotřebuje.*¹⁹² I zde čerpala rada města Solnice z Koldínových práv.¹⁹³ Zároveň však odsouzený žádal u vrchnosti o milost, v závěrečném znění rozsudku tedy nacházíme: „*Však nicméně ta věc všecka na milosti i nemilosti vrchnosti se pozůstavuje.*“¹⁹⁴ Pokud milost skutečně obdržel, smolná kniha se o ní již nezmiňuje. Výpovědní hodnotu tohoto výroku však spatřuji především v otázce plného přijímání Koldínova zákoníku. Roku 1630 již byl plných dvacet let závazný pro celé tehdejší území Čech, solniční radní a purkmistr z něj nepochybně vychází, ovšem finální rozhodnutí o osudu poddaného drží v rukou vrchnost.

Odsouzený Jiřík je zde obětí magického jednání ženy, jejíž jméno v rámci výpovědního protokolu nenacházíme. Stejně jako v předchozích případech, ani nyní ve smolné knize nenalezneme výpověď této ženy, o které obviněný hovoří maximálně jako o „*opici*“. Jediný náznak její přítomnosti před radními nacházíme v krátkém spojení: „... *odpor její ... to že žádná pravda není ...*“¹⁹⁵ Pokud byla skutečně dotazována, jistě se zájem soudců obracel k cizoložství, a nikoli k podání koláče. Ovšem skutečnost, že byl Jiřík odsouzen, vypovídá o tom, že i ona by měla být potrestána, neboť podle jeho výpovědi byla jedinou ženou, s kterou, vyjma své vlastní manželky, co „*činiti měl*“.

Roku 1637 padl do rukou spravedlnosti mlynář Daniel Holeček.¹⁹⁶ Byl tázán, zda ví o krádeži, jíž utrpěl Jan Bartůšek. Doznal se k loupeži a nyní již vybrané radní zajímá: „... *kdo ho na to navozoval a kdo s nim (byl – Z. K.) odp(ověděl) že satan, a že s ním žádný nebyl.*“¹⁹⁷ Po této odpovědi je dán na mučidla, ale otázky se týkají jeho bohaté zlodějské kariéry. Ani zde nenalezneme v následujícím textu byť jen drobný náznak zájmu o satana jako návodce ke hříchu. Daniel Holeček, ztrestán na hrdle provazem, si byl nepochybně vědom podstaty svého činu, ale jak vysvětlit pohnutky k něčemu, co zakazuje zákon. Dábel jako svědce. Ideální. Natolik ideální, že o tom, co pronesl v šatlavě, a zdůrazněme - ještě před předáním katovi, vůbec nepřemýšlel jako o zločinu proti Bohu. Obžalovaného ani nenapadlo spojovat si svůj výrok o satanovi, jež ho ponoukal ke krádeži, s paktem s ďáblem. Jistě to nenapadlo ani soudce. Takto neuvažovali, nebyl důvod, chyběly vzory pronásledování a hysterie. České prostředí je nepřijalo. Kdokoli by si byl vědom, jaké důsledky by takové přiznání mohlo mít a

¹⁹² *Smolná kniha*, fol. 85.

¹⁹³ „*Na toho, kdožby se k skutku sám dobrovolně přiznal, není potřebí nic jiného, než toliko, aby na něm saudcové práva dopomohli. Neb nad vlastní jednohokaždého přiznání průvodu dokonalejšího býti nemůže.*“ *Práva městská*, O trápení a popravách, S. XVII., s. 386.

¹⁹⁴ *Smolná kniha*, fol. 86.

¹⁹⁵ Tamtéž, fol. 84.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 87 – 95.

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 87.

patrně i mělo v říšském prostředí, nikdy by nic takového nepronesl. Navedl ho satan, doznal. A připustil tak před mučením! Fascinující neznalost poměrů v sousedních zemích. Za hranicemi Čech a v rukou zkušeného lovce čarodějníků by tato zdánlivě nevinná věta mohla vztyčit hranice čekající na pochodeň. Zuzka, Anka, Martin Janoušků, Václav Medek, Jiřík Máslo ani Daniel Holeček nebyli čarodějníci a čarodějnice, ale zloději, cizoložníci a vražedkyně. Taková a pouze taková byla jejich provinění. Za tyto zločiny propadli životem. Magické úkony nejenže nehrály roli hlavní, často nehrály roli žádnou.

9. Závěr

Očekávat více, než pramen může dát, je jedním z úskalí, avšak taktéž jednou z drobných neřestí historika a jeho práce. V otázce pronásledování čarodějnic v českých zemích to platí tím spíše. Žádné zaprášené listiny psané krví, o nichž jsme slyšeli. Snad se to vše stává daleko více svého druhu pověstí než historickou realitou. A pověsti se přeci dobře poslouchají. Jakožto dosud nehotový historik, přistoupila jsem k tématu, které zastírá velká spousta veskrze populárních mýtů a nepřesností. Má očekávání o světě mimo dosah rozumového chápání, o světě protknutém lety povětří a hanobení Boha, se pomalu rozplývala. Přesto, nebo snad právě proto, jsem nebyla zklamána. Byl to v pravdě jiný svět, který se mi rozevřel, avšak stále to byl nový, fascinující svět a pokládal otázky. Snad se mi podařilo poskytnout odpovědi alespoň na některé z nich.

V době rodícího se 15. století se společnost našich zemí vydala v jistém smyslu odlišným směrem, cestou božího zákona v takové podobě, v jaké ho vnímali sami husité. Války, jež zasáhnou především Čechy, za sebou ponechají vyčerpanou a zpustošenou zemi v demografické krizi, potýkající se s rozvratem na mocenském i náboženském poli. Stagnace farní sítě, projevující se beztak již ke konci vlády Karla IV., s následnou absencí kněžské kontroly v některých oblastech, vytvoří duchovní vakuum příhodné pro pronikání sektářského myšlení. V zemi, kde je tolerance vynucena pouze tlakem okolností dotýkajících se neschopnosti jednotlivých stran a směrů plně prosadit svou mocenskou pozici, kde v důsledku majority příklánějící se k víře pod obojí, jež se především z počátku negativně vymezuje vůči římské kurii, jakožto nositelce idejí pronásledování čarodějnic, se jen stěží mohla prosadit konstrukce honů na služebníky d'ábla.

Čechy a Morava tedy mají v této problematice odlišnou historickou zkušenost, než prostředí západní Evropy, především říšské, francouzské či skotské.¹⁹⁸ To však neznamená, že k procesům s čarodějnicemi a čarodějníky na území českých zemí nedocházelo, jednalo se však téměř výlučně o obvinění izolované místně i personálně. Šlo tedy o omezený okruh pachatelů, popřípadě pouze o jednotlivce, kdy nedocházelo ke kladení sugestivně laděných otázek, jež by byly zaměřeny na doprovodné magické praktiky s cílem vyzískat pomocí tortury jména dalších domnělých čarodějníků. Popraveni byli ti, kteří spáchali zločiny travičství, infanticida či škodili cizímu dobytku. Primárně za tyto přečiny byli odsouzeni k trestu propadnutí hrdla, magické úkony se stávaly pouze okolností doprovodnou. Nikdo z aktérů si taktéž takovéto své konání nespojoval s působením d'ábovým.

¹⁹⁸ O procesech velkolosinských a šumperských bylo již pojednáno dříve, osobně považuji jejich průběh za zcela bezprecedentní.

Procesy s čarodějnicemi obecně jsou temným stínem mlčky dopadajícím na církevní svatozář. Byly formou kolektivní hysterie, oboustranným bludem, kdy v pakt s ďáblem uvěřila nejen strana reprezentující zástupce Boha na zemi, ale taktéž i část obětí samých. Víra v existenci magie, jakožto součást objektivní reality, byla pak pevně ukotveným a taktéž nezpochybnitelným fenoménem každé vrstvy společnosti až do 18. století, kdy osamocené odpůrce pronásledování čarodějnic nahrazují racionalisté a klamná přesvědčení se pod jejich výpady pomalu hroutí.¹⁹⁹

Je však nezbytně nutné uvědomit si, že perzekuce čarodějnic je zcela a výlučně dílem člověka ve jménu Boha, nikoli Boha samého. Člověk je strůjcem i obětí. Planoucí hranice nesou jeho otisky. Boží jméno zde nebylo oslavováno, jak se někteří snad domnívali, spíše roztrháno na kusy. Pronásledování služebníků temného pána je smutným dokladem toho, jak snadné je uvíznout a následně taktéž setrvat v iluzi. A proto, i přes jistou hrozbu užití anachronismu, věřím, že je nutné obracet se k historii, čerpat z ní nejen zkušenosti, ale především poučení, neboť i slova jezuitského kněze Fridricha Spee von Lagenfeld rezonují naléhavou výstrahou i dnes: „... z lidské krve se nesmí dělat kratochvíle.“²⁰⁰

¹⁹⁹ Mezi tyto muže, kteří prozatím odsuzovali spíše zacházení s obviněnými z čarodějnictví a užití tortury, než zpochybňovali existenci magie jako takové, řadíme v 16. století žijícího nizozemského lékaře Jana Weyera, anglického statkáře Reginalda Scota či francouzského filozofa Michela de Montaigne. Do 17. století přesahují životní osudy jezuity Fridricha Spee von Langenfeld, který raději zvolil anonymní vydání svého díla, neboť se, a to nikoli neoprávněně, obával postihu své osoby. Před perzekucí ho paradoxně „zachránila“ smrt, když roku 1635 umírá v důsledku nákazy morem. Podrobnější informace o odpůrcích procesů viz ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice*, s. 49 – 65.

²⁰⁰ FELDMAN, Christian. *Friedrich Spee, Procesy s čarodějnicemi*, Olomouc, 2003, s. 8.

10. Prameny

A/ Prameny tištěné povahy

AKVINSKÝ, Tomáš. *Summa contra gentiles – Kniha první*, Olomouc, 1993.

Bible, překlad 21. století, Praha, 2009.

Malleus Maleficarum, překl. Jitka Lenková z Lyonského vydání Kladiva z roku 1699, Praha, 2000.

Pavel Kristián z Koldína, *Práva městská království českého a markrabství moravského – spolu s krátkou jich summou*, upravil Josef Jireček, Praha, 1896.

B/ Prameny netištěné povahy

SOkA Rychnov nad Kněžnou, *Archiv města Solnice*, kart. 1.

SOkA Rychnov nad Kněžnou, *Smolná kniha města Solnice 1569 – 1638*, AM SO, inv. č. 161, kn. č. 147, kart. č. 35.

11. Literatura

DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)*, Díl III. Náboženství, magie, osvícenství, Praha, 2006.

FELDMAN, Christian. *Friedrich Spee, Procesy s čarodějnicemi*, Olomouc, 2003.

FRANCEK, Jindřich. *Čarodějnické příběhy*, Praha, 2005.

GELMI, Josef. *Papežové – Od svatého Petra po Jana Pavla II.*, Praha, 1994.

GRAUS, František. *Hon na čarodějnice*, in: ČsČH, roč. 17, 1969, s. 190-195.

KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy – Z dějin inkvizice a čarodějnických procesů v českých zemích v 16. – 18. století*, Praha, 1973.

KOČÍ, Josef. *Čarodějnické procesy v době temna*, in: Dějiny a současnost, č. 3, 1960, s. 38-41.

Člověk českého středověku, NODL, Martin. ŠMAHEL, František. (edd.), Praha, 2002.

KREUZ, Petr. *K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské*, in: Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16. – 18. století, Jindřich Francek (ed.), Pardubice: Východočeské muzeum Pardubice, 1996, s. 71-87.

KREUZ, Petr. *Poprava jako divadlo práva?*, in: OPERA HISTORICA 8, Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), České Budějovice, 2000, s. 421-456.

KREUZ, Petr. *Poznámky k problematice pramenné základny ke studiu dějin kouzelnických a čarodějnických procesů v českých zemích v pozdním středověku a raném novověku*, in: Folia Historica Bohemica 25, č. 1, Praha, 2010, s. 93-113.

- LÁSKA, Jaroslav. *Druhá kniha léta páně* – O selské historii na panství solnickém, 1988-9.
- LÁSKA, Jaroslav. *První kniha léta páně* – O panské historii na Skuhrově, Solnici a Kvasinách, 1948.
- LÖVE, Gerhard. STOLL, Heinrich Alexander. *ABC Antiky*, Praha, 2005.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471 – 1526)*, díl 3. – 4., Praha, 2002
- MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*, Praha, 1995.
- MALÝ, Karel. *O smolných knihách a právu útrpném*, in: *Dějiny a současnost*, č. 7, 1961.
- MEDEK, Václav. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha, 1982.
- MOLNÁR, Amadeo. *Husitské manifesty*, Praha, 1986.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, C - Čechůvky*, Praha, 1997.
- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, U - Vusín*, Praha, 1997.
- ROJČÍKOVÁ, Marie. *Čarodějnické procesy na Moravě do roku 1648*, in: *Matice moravská*, 2001, s. 187-201.
- ŠINDELÁŘ, Bedřich. *Hon na čarodějnice – západní a střední Evropa v 16. – 17. století*, Praha, 1986.
- ŠMAHEL, František. *Silnější než víra: magie, pověry a kouzla husitského věku*, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30 – 2*, 1990, s. 31-51.
- Velké dějiny zemí Koruny české V. – 1402 - 1437*, ČORNEJ, Petr. Praha – Litomyšl, 2000.
- Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437 – 1526*, ČORNEJ, Petr. BARTLOVÁ, Milena. Praha – Litomyšl, 2007.

